

Bîrûnî'nin “Kitâbu Batenceli'l-Hindî” İsimli Risalesi Yogasutra'nın Bir Çevirisi midir?

Mehmet İLHAN*
Hammet ARSLAN**

Is Al-Biruni's Booklet Named “Kitabu Batenceli'l-Hindi” a Translation of Yogasutra?

Citation/©: İlhan, Mehmet, Arslan, Hammet (2013). Is Al-Biruni's Booklet Named “Kitabu Batenceli'l-Hindi” a Translation of Yogasutra?, Milet ve Nihal, 10 (3), 25-84.

Abstract: Al-Biruni introduced the Indian culture to the Turkish-Islamic world. He learned Indian languages, had journeys to the Indian subcontinent and had conversation with Indian sages. He translated book of Patanjali which has a great importance in the Indian world before writing his magnum opus Tahkik. So, he aimed to have grasp on the mystical Indian thought. First of all, we will try to present below formal qualifications and importance of Al-Biruni's “Kitabu Batenceli'l-Hindi”. Later we will assess whether its being present Yogasutras or not briefly. Finally we will present the translation of this booklet by using critical edition of Ritter and original manuscript comparatively.

Key Words: al-Biruni, Kitâbu Batenceli'l-Hindî, Patanjali, Yogasutra.

* Yard. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Kelam Anabilim Dalı [mehmet.ilhan@deu.edu.tr]

** Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim
Dalı [hammet.arslan@deu.edu.tr]

Atf/©: İlhan, Mehmet, Arslan, Hammet (2013). Bîrûnî'nin "Kitâbu Batenceli'l-Hindî" İsimli Risalesi Yogasutra'nın Bir Çevirisi midir?, 10 (3), 25-84.

Öz: Bîrûnî, Hint kültürünün kapılarını Türk-İslam dünyasına açmıştır. O, öncelikle Hint dillerini öğrenmiş, Hint alt kıtasına yapılan seferlere katılmış ve Hintli bilginlerle müzakereler yapmıştır. O, Hint medeniyetini ele aldığı meşhur eseri Tahkik'in hazırlıklarını yaparken Hint dünyasında ciddi bir öne sahip olan Patanjali kitabının çevirisini yapmıştır. Böylelikle mistik Hint düşüncesinin özüne vakıf olmayı hedeflemiştir. Aşağıdaki satırlarda ilk olarak onun "Kitâbu Batenceli'l-Hindî" isimli eserinin biçimsel nitelikleri, yazılış nedeni ve önemi üzerinde duracağız. Daha sonra, çevirinin günümüzdeki Yogasutra olup olmadığına dair kısa bir değerlendirme yapacağız. Son olarak da, bu risalenin tahkiki ve orijinal nüshasından karşılaştırmalı çevirisini sunacağız.

Anahtar Kelimeler: Bîrûnî, Kitâbu Batenceli'l-Hindî, Patanjali, Yogasutra.

Giriş

Ebu Reyhan el-Bîrûnî, birçok alanda yaptığı çalışmalarla tanınan bir bilim adamıdır. O, Fen bilimlerinin yanı sıra sosyal bilimlerde de ciddi eserler ortaya koymuştur. Eserlerini hazırlarken gösterdiği bilimsel titizlik ve hassasiyet günümüz bilim dünyası için oldukça kıymetlidir. Ayrıca herhangi bir konu üzerinde çalışırken kullandığı yöntemler de bilim dünyasında genel geçer bir konuma gelmiştir. Mesela Hint dinlerini ele alırken kullandığı gözlem metodu ve edindiği bilgileri objektif biçimde aktarma hassasiyeti günümüz araştırmacıları için de örnektir.

Müslümanlar, İslam'ın yayılması gayesiyle gerçekleştirilen fetih faaliyetleri neticesinde yeni topluluklarla, dinlerle ve dillerle karşılaşmıştır. Bu husus, onları tanıma ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Gaznelilerin Hindistan seferlerine bir bilim insanı olarak katılan Bîrûnî, Hindu kültürünü öğrenme gayretine düşmüştür. Bîrûnî Hint dinleri ve kültürel hayatını araştırmaya başladığında döneminde değişik dillerden yapılan çevirilerden haberdardı. Başka bir deyişle o, zaten bir çeviri geleneği içerisinde yetişmişti. Fakat o, bazı çevirileri incelemiş ve beğenmemiştir. Hatta bazı şeylerin de yanlış ve yanlı aktarıldığını tespit etmiştir. Bu durum onun çeviriye yönelmesinin temel sebebidir. Neticede o, Hint felsefesinin ve teolojisinin temel kaynaklarından ikisini tercüme etmiştir. İslam dünyası çeviriler sayesinde başka dinler ve kültürlerden haberdâr

Bîrûnî'nin "Kitâbu Batenceli'l-Hindî" İsimli Risalesi Yogasutra'nın Bir Çevirisi midir? olmuş ve bu durum İslam düşüncesinin gelişimine katkı sağlamıştır.¹ Bîrûnî bu durumu şöyle ifade eder:

Evvelce kitaplar ya Yunanca ya da Süryanca idi. Bunları Hıristiyanlardan başkaları anlayamıyordu. Bunlar Arapçaya çevrildikten sonra Müslümanlar da paylarını alarak ilerlemeye başladılar ve içlerinden seçkin adamlar yetişti.²

Kitâbu Batenceli'l-Hindî

Bîrûnî'nin Hint dinleriyle ilgili çeviri ve diğer çalışmaları onun başyapıtları konumundadır. O, Hint kültürünü özgün eserleriyle tanıtmadan evvel, söz konusu kültüre ait *Samkhyâ* ve *Patanjali* kitabı gibi önemli metinleri Arapçaya çevirmiştir.³ Aslında böylelikle gelecekte planladığı çalışmalara, özellikle de *Tahkik*'e⁴ bir hazırlık yapmıştır. Bîrûnî'nin Hindoloji alanındaki önemli eserlerinden kabul edilen *Patanjali* kitabı⁵ da, yıllarca kütüphanenin tozlu rafları arasında kalmıştır. Bîrûnî'nin aşağıda çevirisini sunduğumuz "Kitâbu Batenceli'l-Hindî fi'l-halâsi mine'l-emsâl" isimli (Arapça) tercümesi,

-
- ¹ Günay Tümer, *Bîrûnî'ye Göre Dinler ve İslâm Dini*, DİB Yay., Ankara, 1991, s. 13-17, 174-175; Hilmi Ziya Ülken, *İslam Medeniyetinde Tercüme ve Tesirleri*, İstanbul, 1947, s. 64.
 - ² Ebu Reyhan el-Bîrûnî, *Kitâbu's-Saydala fi't-Tıbb Mukaddimesi*, Çev. Şerafettin Yaltkaya, İstanbul, 1937, s. 34'ten aktaran Tümer, s. 17
 - ³ Bîrûnî başyapıtı kabul edilen *Tahkik*'in önsözünün son paragrafında "bütün yaratılmış varlıkların kökenini ortaya koyan ve onları tasvir eden" *Samkhyâ* ile "ruhun bedenin esaretinden kurtuluşunu ele alan" *Patanjali* kitabını Arapçaya çevirdiğini belirtir. Ebu Reyhan el-Bîrûnî, *Alberuni's India*, (I-II), Trans and Ed. by, Edward Sachau, New Delhi, 1964, I/8.
 - ⁴ Bîrûnî'nin Hint medeniyetini tanıtmaya çalıştığı *Kitâbu't-Tahkik mâ li'l-Hind* isimli eseri için kısaca *Tahkik* adını kullandık. Bu eser, Edward Sachau tarafından *Alberuni's India* ismiyle İngilizceye çevrilmiştir. Eserin tahkikli metni ve İngilizce çevirileri şöyledir: Ebu Reyhan Muhammed b. Ahmed el-Bîrûnî, *Kitâb fi Tahkik-i-Mâ li'l Hind*, Dâiratu'l-Maarifi'l-Osmâniyye, India, 1958; *Alberuni's India*, (I-II), Trans. and Ed. by, Edward Sachau, New Delhi, 1964.
 - ⁵ Bruce B. Lawrence'a göre, Bîrûnî'nin Hindolog vasfını kazanmasını sağlayan eserlerinden birisi *Tahkik*, diğeri de aşağıdaki satırlarda çevirisini sunacağımız Sanskritçeden Arapçaya kazandırdığı risalesidir. Bruce B. Lawrence, "Biruni, Abu Rayhan viii. Indology", *Encyclopædia Iranica*, Vol. IV, Fasc. 3, ss. 285-287.

Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonu'nda, 34 Fa 1589/105, 412a-419a hâmişinde bulunmaktadır.⁶

Alman araştırmacı Hellmut Ritter bu risaleyi, “al-Bîrûnî's übersetzung des Yoga-Sûtra des Patañjali” adıyla 1956 yılında, tahkik ederek yayınlamıştır.⁷ Tahkikine yazdığı girişte, kendinden önce Louis Massignon'un risaleyi keşfettiğini ve bunu bir eserinde⁸ zikrettiğini ifade eder. Aynı çalışma yazarın Şam ve Tahran'da verdiği konferanslarda⁹ ve J. W. Hauer'in *Orientalische Literaturzeitung*, 1930, ss. 273-282'deki yazısında da ele alınmış ve bilim dünyasına tanıtılmıştır.¹⁰

Ritter'e göre, Bîrûnî'nin *Patanjali* çevirisi, 100'den fazla risaleden ibaret olan 433 varaklık, kahverengi, kalın, çok sağlam olmayan sayfalardan müteşekkil, 33,5 X 17,5 ebâtında bir *Mecmuatü'r-resail* içerisinde yer almaktadır. Metnin alt kısmında, özellikle iki sayfa arasında kurt yeniklerine rastlanmaktadır. Çok sayıda sayfa yırtılmış ve sonradan yapııştırılmıştır. Birçok yerde fasiküller metne sade

⁶ Bkz. https://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=175939. Ritter, eserin kaydından bahsederken “Bîrûnî'nin Patanjali tercümesi, Köprülü Kütüphanesi 1589 no, 412a-419a hâmişinde bulunan ve bilinen yegâne (ve gerçekten kötü) nüshası” ifadelerini kullanmaktadır. Bkz., Hellmut Ritter, “al-Bîrûnî's übersetzung des Yoga-Sûtra des Patañjali”, *Oriens*, Vol. 9, No. 2 (Dec. 31, 1956), s. 165. Bizim tespitlerimize göre ise, kütüphane kayıtlarında yukarıdaki varak numaraları 417-424 olarak yazılmıştır. Ayrıca, İstanbul Divan Yolunda bulunan Köprülü Kütüphanesi'nin Süleymaniye Kütüphanesine nakledildiğini belirtmekte yarar vardır.

⁷ Ritter, bu tahkikle ilgili çalışmalarına yaklaşık olarak 1936 yılında başladığını; eseri fotoğraflayıp, kendi el yazısıyla tensih ettiğini, sonra bunları yazmayla karşılaştırdığını; tahkik esnasında yazmadaki yıpranmalar, noktalama eksiklikleri gibi bazı sebeplerle okumada bir takım zorluklarla karşılaştığını da ifade etmektedir. Bkz., H. Ritter, s. 165.

⁸ Louis Massignon, *Essai sur les Origines du Lexique Technique de la Mystique Musulmane*, Paris, 1922, s. 79.

⁹ Adı geçen konferanslar sırasıyla, Hellmut Ritter, “Kitab Batancal li-Abir-Raihan al-Biruni”, *al-Muntaqa min dirasat al-mustasriqin*, ed. Salahaddin al-Munaccid, I, Kairo 1955, s. 59-72 ve Hellmut Ritter, “Tarcume-i Kitab-i Patancali az Abu Raihan-i Biruni: Casn-name-i Ibn-i Sina II”, Teheran 1334/1347, *Silsile-i intisarati Ancuman-i asar-i milli, Yadgar-i hazare-i Abu'Ali Sina*, s. 134-148'de yayınlanmıştır.

¹⁰ H. Ritter, s. 165.

cilt bağı ile bağlı olduğu için metnin hangi kısmının olduğunu belirlemek hayli zordur. Metnin kenarlarında da silinmeler, yıpranmalar ve kayıplar söz konusudur. Ayna kısmı yaklaşık 20,3 X 11,3 cm, altın bordürlü, alt, üst ve dış kenarlar eğik yazılıdır. *Patanjali* tercümesinin metni de kenarda yer alan 60 satırdan oluşmaktadır. Nadiren harekelenmiştir ve nesih hattıyla yazılmıştır. Bu mecmua Şiraz'da yazılmıştır ve en eski yazım tarihi *varak 311a'* da 2 Zilkade 753 (miladi 1352/1353), en yeni yazım tarihi ise *varak 432a kenar'* da 4 Sefer 811 (miladi 1408/1409) olarak belirtilir. *Patanjali* tercümesinin ne zaman tensih edildiği ise kesin olarak bilinmez.¹¹ Risalenin kesin yazım tarihini tespit etmek mümkün değildir. Bununla birlikte onun yukarıdaki iki tarih arasında kaleme alındığını söylemek mümkündür.

Ritter'in bu çalışmasından sonra, Shlomo Pines ve Tuvia Gelblum bu risâleyi, Ritter'in tahkikini esas alıp, orijinal *Yogasutra*¹² metnine ve yorumlarına da başvurmak suretiyle yaklaşık 24 yıllık bir süre zarfında İngilizceye çevirmişlerdir. Çevirmenler metni anlaşılır kılabilmek için çok sayıda dipnot ve açıklamalar eklemiş, hatta bazı düzeltmeler yapmışlardır.¹³

¹¹ H. Ritter, s. 165-166

¹² Patanjali'nin *Yogasutra*'sı olarak bilinen eserin aslı Sanskritçe olup; dört bölüm (51+55+55+34) ve toplam 195 özlü sözden müteşekkildir. Yogasutra'nın İngilizce çevirileri için bkz., James Haughton Woods, *The Yoga-System of Patanjali or the Antient Hindu Doctrine of Concentration of Mind: Embracing the Mnemonic Rules, Called Yogasutras, of Patanjali, and the Comment, Called Yoga-Bhashya, Attributed to Veda-Vyasa, and the Explanation, Called Tattva-Vaiçaradi, of Vachaspati-Miçra*, Harvard Oriental Series, vol. 17, Motilal Banarsidass, Delhi, 1998; Hariharananda Aranya, *Yoga Philosophy of Patanjali: Containing His Yoga Aphorisms with Commentary of Vyasa in Original Sanskrit, with Annotations, and Allied Topics Illustrating the Theory and Practice of Samkhya-Yoga with Bhasvati*, (İngilizceye çeviren: P. N. Mukherji) Genişletilmiş dördüncü baskı, Calcutta University Press, Calcutta, 2000; M. R. Yardi, *The Yoga of Patanjali*, Bhandarkar Oriental Research Institute, 2nd ed., Poona, 1996.

¹³ Bkz., Shlomo Pines ve Tuvia Gelblum, "Al-Biruni's Arabic Version of Patanjali's "Yogasutra", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, University of London, vol. 29, no:2 (1966), ss. 302-325; Shlomo Pines ve Tuvia Gelblum, "Al-Biruni's Arabic Version of Patanjali's "Yoga-

H. Ritter, tahkikine yazdığı önsözde tercümenin I Muharrem 423/19 yani Aralık 1031 tarihinden önce kaleme alındığını söyler.¹⁴ Bîrûnî'nin bu risalesini, meşhur eseri *Kitâbu't-Tahkîk mâ li'l-Hind'* ten önce kaleme aldığını risâlenin sonundaki şu ifadelerinden anlaşıl-maktadır:

Ben Allah'ın izniyle Hintlilerin şeriatlarını anlatacak, inanç-larını açıklayacak; haberlerine, uydurmalarına, yaşadıkları yerlere ve ülkeleri hakkındaki bazı bilgilere işaret ederek on-ların arasına girip kendileriyle iletişime geçmek isteyenler için hazırlık mahiyetinde olacak bir kitap üzerinde – Allah ömür verir hastalık, sakatlık vermezse – çalışacağım.¹⁵

Ayrıca *Tahkîk*'in önsözünde *Patanjali*yi tercüme ettiğini belirt-mekte¹⁶ ve eserinde bu tercümeye sıkça atıflarda bulunmaktadır. *Pa-tanjali* kitabı, özellikle Hintlilerin kurtuluş anlayışını ve aydınlanma tekniklerini ele alırken Bîrûnî'nin *Tahkîk*'teki temel referans kaynak-larından birisidir.

Bîrûnî daima hakikatin peşinde koşmuştur. Dönemindeki de-ğişik tercümelere okumuş, onların yanlı ve yanlış olduğunu gör-müştür. Nitekim bu eseri tercüme ediş nedenini de yine risalenin son kısmında şöyle açıklamıştır:

Bu kitabın tercüme ediliş nedeni, muhtelif kitaplarda Hindu inançları hakkında aktarılan bilgilerin kapalı ve muğlak olu-şudur. O derecedeki, tartışan taraflar arasında bilinen ortak bir noktadan bahsedilememektedir. Hatta yegâne tartışma

sutra": A Translation of the Second Chapter and a Comparison with Re-lated Text", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 40, no:3 (1977), ss. 522-549; Shlomo Pines ve Tuvia Gelblum, "Al-Biruni's Arabic Version of Patanjali's "Yogasutra": A Translation of the Third Chapter and a Comparison with Related Text", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 46, no:2 (1983), ss. 258-304; Shlomo Pines ve Tuvia Gelblum, "Al-Biruni's Arabic Version of Patanjali's "Yogasutra": A Translation of the Fourth Chapter and a Comparison with Related Text", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 52, no:2 (1989), ss. 265-305.

¹⁴ H. Ritter, s. 166.

¹⁵ H. Ritter, s. 200.

¹⁶ el-Bîrûnî, *Alberuni's India*, s. 8.

Bîrûnî'nin "Kitâbu Batenceli'l-Hindî" İsimli Risalesi Yogasutra'nın Bir Çevirisi midir? esası, birbirini inkâr ve yok sayma olacak şekilde hasmâne bir mücâdele başlamıştır.¹⁷

Bîrûnî tercümenin baş kısmında da ifade ettiği üzere, *Patanjali* kitabının Hintli seçkinler ve zahidler katında ne denli önemli olduğunu fark etmiştir. Dolayısıyla böylesine önemli bir eseri bu yolda çaba harcayanların istifadesine sunulmasını istemiştir. Bu konuda kendisinin ehil olduğunu ve bu tercüme yapılmazsa günaha gireceğini düşünerek "Zira bilgi konusunda cimrilik en çirkin zulüm ve günahlardandır. Beyaz üzerinde siyahın (beyaz kâğıda yazılan bir yazının, bilginin) bir iyiliği celbetmek ya da bir zararı defetmek gibi bir faydası mutlaka olur"¹⁸ demiştir.

Bîrûnî, Patanjali'nin eserini tercüme ederken orijinal metnin yanı sıra, henüz tam tespit edilememiş başka bir *Yogasutra* şerhinden istifade etmiş ve soru-cevap formunu kullanmıştır. Bu üslubun, metnin aslında olmayıp, muhtemelen anlamayı kolaylaştırmak amacıyla kullanıldığını onun şu ifadelerinden anlaşılmaktadır:

Kitapları vezinli/manzumdur; metinleri (nassları) ise açıklamalar (tefsir) içerir. Bunlar, yorumcuların nahvi (gramer), iş-tikakı (etimoloji) ve – günlük değil – kurallı (fasih) dili iyice bilmeleriyle faydalanabileceği, tam ve bire bir tercüme yapılamayacak kadar zor olan metinlerdir. Bu yüzden tercümede metni bu tarz ilave açıklamalarla karışık olarak yapmaya, soru cevap üslubunu kullanmaya, nahiv/gramer ve dille ilgili hususları es geçmeye mecbur kaldım...¹⁹

Bîrûnî, tercüme edilen metin ile asıl metin arasında (Sanskritçe-Arapça) hacim açısından bir karşılaştırma yapıldığında görülen farklılığının da yukarıdaki sebepten kaynaklandığını ifade eder. Bunun bilincinde olmasından ötürü okuyucularına "... bu bakımdan herhangi bir mânânın verilmediği düşünülmemelidir, aksine uygun olmayanlar ayıklanmıştır"²⁰ demektedir. Ayrıca, yetmiş sekiz soru-cevaptan müteşekkil çevirinin sonunda eserin tamamının bin yüz manzum sorudan oluştuğu ifade edilmektedir.

¹⁷ H. Ritter, s. 199

¹⁸ H. Ritter, s. 167

¹⁹ H. Ritter, s. 167

²⁰ H. Ritter, s. 168

Bîrûnî'nin *Tahkîk ve el-Asâr* gibi metinleri, bundan yaklaşık 130 yıl önce Batı dünyasında yayınlanmış ve bilim dünyasının hizmetine sunulmuştur. Bizde ise *el-Asâr*, ancak son yıllarda dilimize kazandırılmış²¹; *Tahkîk* ise çevirisi bitmekle birlikte²² yayın aşamasındadır. Bu tür çeviriler geç kalmakla birlikte sevindiricidir. Yine Bîrûnî'nin "Kitâbu Batenceli'l-Hindî" sine Batı'da duyulan bunca ilgiye mukabil ülkemizde bildiğimiz kadarıyla bir tercümesi yoktur. Bu bakımdan Risalenin Türkçe çevirisinin²³ faydalı olmasını ve yeni çalışmalara zemin hazırlamasını²⁴ umuyoruz.

Değerlendirme ve Sonuç

Yazma nüshaya ve Ritter'in tahkikli metnine bağlı kalarak çevirisini sunmaya çalıştığımız risale, Hint dinlerindeki aydınlanma ve kurtuluş tekniğinin anlaşılması açısından büyük öneme sahiptir. Şüphesiz Bîrûnî de, çevirisini yaptığı metnin Hint dünyasındaki öneminden haberdârdı. Gerek çevirisi yapılan metin gerekse şimdi elimizde mevcut olan metin tarih boyunca sadece Hintlileri değil, bütün insanlığı etkilemiştir. Bîrûnî'nin çevirisi tıpkı mevcut *Yogasutra* gibi dört bölümden oluşmaktadır. Dört bölümden her biri belli bir konuya yoğunlaşmaktadır. Bu noktada da, her iki metin arasında bir uyum söz konusudur. Çevirinin baş kısmındaki sorular ve cevaplar ruhun özünü ve bedenle olan karmaşık ilişkisini kavramaya dönüktür. Yine metnin baş kısımlarında yer alan üç farklı zihinsel kontrol yöntemi (ta'wid, zühd el-fikri, 'ebada)

²¹ Ebû Reyhan El-Bîrûnî, *Maziden Kalanlar (El-Âsâr el-Bâkiye)*, Çev. D. Ah-sen Batur, Selenge Yay., İstanbul, 2011.

²² Bîrûnî'nin *Kitâb fi Tahkîk-i-Mâ li'l Hind* isimli eseri, Prof. Dr. Ali İhsan Yitik tarafından Türkçeye çevrilmiş ve yayın aşamasındadır.

²³ Çeviride köşeli parantez içerisinde yer alan rakamlardan [412 a – 419 a] arası orijinal nüshadaki sayfa numaralarını, [167 – 200] arası ise H. Ritter'in tahkikli metninin sayfalarını ifade etmektedir. Çeviri esnasında gerekli görülen yerlere dipnotlar atılmıştır. Dipnotları atarken bazen Ritter'in tahkikinde kullandığı açıklamayı, bazen Shlomo Pines ve Tuvia Gelblum'un çalışmalarında yer alan izahları, bazen de kendi tercihlerimizi ortaya koyduk. Yeri geldikçe konuya dair literatürden de istifade etmeye çalıştık.

²⁴ Burada sunmaya çalıştığımız metnin Yogasutra ile birebir karşılaştırılması ve gerekli açıklamaların yapılarak metnin daha iyi anlaşılması yönündeki çalışmalarımız devam etmektedir. Devam eden bu çalışmamızı ilerleyen zamanda kitaplaştırma ve bilim dünyasının hizmetine sunma gayretindeyiz.

Bîrûnî'nin "Kitâbu Batenceli'l-Hindî" İsimli Risalesi *Yogasutra*'nın Bir Çevirisi midir?

Bhagavadgîta'da "eylemde istikrar ve alışkanlık kazanmak; yapılan eylemin üzerinde düşünmek; eylemleri içtenlikle, yürekten ve beklentisizce yapmak" (*karma*, *jnana* ve *bhakti*) biçiminde sunulmaktadır. Bîrûnî bu fikirlerini *Tahkik*'in yedinci bölümde yeniden işlemiştir. Bu durum Bîrûnî'nin *Bhagavadgîta*'dan haberdar olduğunun ve ondan da yararlandığının bir göstergesi kabul edilebilir. Zira *Bhagavadgîta* da tıpkı *Yogasutra* gibi Hint toplumunda popüler bir metin olma vasfını daima korumuştur. Bîrûnî Sanskritçe kelimelere Arapça karşılık bulma konusunda uzman olduğunu bu çevirisi ile göstermiştir.

Bîrûnî'nin çevirdiği "Kitâbu Batenceli'l-Hindî" ile elimizdeki mevcut *Yogasutra* arasında bazı farklılıklar dikkat çekmektedir. Bu farklılıkların neler olduğuna değinmeden evvel farklılıkların nelerden kaynaklanmış olabileceğini birkaç kelime ile ortaya koymaya çalışalım. Öncelikle Bîrûnî çeviriyi yaparken serbest bir yöntem kullanmıştır. Günümüz çeviri mantığına ve etiğine ters kabul edilebilecek bu durum, o dönemin şartlarına göre oldukça makul gözükmektedir. Çünkü çeviriyi hitap ettiği kitleye anlaşılır kılabilmek için zorunlu olarak böyle bir yöntem benimsemiş olabilir. Zaten çeviride Hintlilerin dillerinin zorluğundan ve anlaşılmazlığından söz etmektedir. Bir başka husus, çevirisi yapılan metnin Patanjali'nin *Yogasutra*'sı üzerine yazılan bir yorum veya yorumlara yazılan bir şerh olma ihtimalidir. Zira biliyoruz ki, Patanjali'nin *Yogasutra*'sı üzerine birçok yorum ve şerh yazılmıştır.²⁵ Bir başka ihtimal ise, Bîrûnî'nin çeviri esnasında kullandığı metnin yine Patanjali isimli bir başka yazar tarafından yazılmasıdır. Zira Patanjali ismi birçok kişi tarafından kullanılmaktadır. Dasgupta bu çerçevede çevrilen metnin, *Yogasutra*'nın sonradan yazılan dördüncü

²⁵ Yorum ve şerh geleneği Hint dünyasında oldukça yaygındır. Zira orijinal metnin anlaşılması çok zordur. Bu güçlüğü aşabilmek için de orijinal metni açıklayan yorumlar, hatta yorumları da açıklayan şerhler kaleme alınmıştır. *Yogasutra* üzerine yazılan meşhur yorum ve şerhler şunlardır: Hariharananda Aranya, *Yoga Philosophy of Patanjali*; James Haughton Woods, *The Yoga-System of Patanjali*; T. S. Rukmani, *Yogavarttika of Vijnanabhiksu: Text with English Translation and Critical Notes along with the Text and English Translation of the Patanjala Yogasutras and Vyasabhasya (I-IV)*, Trans. by T. S. Rukmani, Munshiram Manoharlal Publications, New Delhi, 2007.

bölümünün yazarı tarafından kaleme alındığı üzerinde durur.²⁶ Metne dair soru işaretlerinden birisi de müstensih hatasının olup olmadığıdır. Zira çeviride otuzuncu soruda geçen ifade ile aynı konunun anlatıldığı *Tahkik*'deki ifadeler arasında farklılıklar söz konusudur. Bu durum acaba müstensihlerin dalgınlıkla mı farklı ifade kullandıkları veya metnin orijinalinde böylemiydi sorusunu akla getirmektedir.

Bîrûnî'nin "Kitâbu Batenceli'l-Hindî" çevirisi ile mevcut *Yogasutra* arasındaki farklılıklar şöyledir:

- a) Orijinal metinde yer almayan bazı yorumlar çeviri metinde bulunmaktadır.
- b) Çeviride orijinal metinde olmayan soru-cevap tekniği kullanılmıştır. Bu sokratik diyalog yöntemi metnin anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.
- c) Çeviri ile orijinal metin arasında teolojik farklılıklar söz konusudur. Orijinal metinde bulunmayan "Allah" lafzı çeviride meditasyonun yegâne hedefi olarak sunulmuştur.
- d) Çeviride yoğun biçimde kullanılan "Allah" lafzı, *Yogasutra*'da yer almamaktadır.
- e) Çeviride, *Yogasutra*'da zikredilmeyen Brahman kavramı yer almaktadır.
- f) *Yogasutra*'da yer alan gizemli ve sırlı sözcükleri okuma ve tekrarlama tekniği (mantra) çeviride yer almamaktadır.
- g) Çeviride kurtuluş tekniği, klasik yoga siteminden farklı bir tarzda ele alınmıştır. Yoga tekniğine göre kurtuluş ruhun maddeden uzaklaşarak kendi saf haline dönmesi iken, çeviride kurtuluş Tanrı ile birleşme (ittihad) şeklinde sunulur.
- h) Yoga tekniğinin başlı başına kurtuluş aracı olduğu anlayışı çeviride tam olarak vurgulanmamıştır.
- i) *Yogasutra*'da adı bile anılmayan simya tekniği (rasayana), çeviride kurtuluş aracı olarak sunulmuştur.

²⁶ S. N. Dasgupta, *A History of Indian Philosophy, (I-V)*, Cambridge University Press, London, 1932, I/233-236

Bîrûnî'nin "Kitâbu Batenceli'l-Hindî" İsimli Risalesi Yogasutra'nın Bir Çevirisi midir?

j) *Yogasutra*'da yer alan zihinsel kontrol sürecindeki beş araç çeviride üçe indirilmiştir.

k) Mevcut *Yogasutra* metninde oldukça önemli olan ahlâkî ilkelerin, çeviride önemini yitirdiği görülmektedir.

l) Yoga egzersizinin temel hedeflerinden birisi olan ve *Yogasutra*'nın hemen başında ifade edilen "zihinsel hareketliliğin durdurulması" anlayışı çeviride gözden kaçmıştır.²⁷

Bîrûnî'nin çevirisi ile elimizdeki *Yogasutra* arasında bazı farklılıklar olmakla birlikte Bîrûnî hedeflediği amaca ulaşmıştır. Öte yandan, farklılıklara rağmen her iki metnin özü büyük ölçüde uyum göstermektedir. Son olarak, risale kısa olmakla birlikte gerek muhtevâsı, gerekse metodu açısından Dinler Tarihi, Kelâm, Tasavvuf, Mezhepler Tarihi, Din Psikolojisi ve Din Felsefesi gibi çeşitli İlahiyat sahalarında önem arz etmektedir.

²⁷ Hint kültürü üzerinde sekizinci yüzyıldan sonra etkili olan Vedanta ve Tantra etkisi çeviride görülmektedir. Ayrıca Hint toplumunu derinden etkileyen bir metin olan Bhagavadgita'nın da çeviride izlerini görmek mümkündür. Bu çeviri, yoga geleneği ile Vedanta, Tantra ve Şiva geleneği arasında bir geçiş metni gibi görülebilir. Bîrûnî böylelikle hem yoga düşüncesine yeni bir açılım kazandırmış hem de bu metnin ve tekniğin doğru anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Ayrıntılı bilgi için şu eserlere bakılabilir: S. N. Dasgupta, 1/233-236; Jean Filliozat, *The Classical Doctrine of Indian Medicine: Its Origins And Its Greek Parallels*, Trans. by, Dev Raj Chanana, Munshiram Manoharlal, Delhi, 1964, s. 23; Georg Feuerstein, *The Yoga Tradition: Its History, Literature, Philosophy and Practice*, Hohm Press, Arizona, 2001, s. 235; Christopher Key Chapple, *Yoga and the Luminous: Patanjali's Spiritual Path to Freedom*, State University of New York Press, New York, 2008, ss. 13-14; M. S. Khan, "al-Biruni and the Political History of India", *Oriens*, Vol. 25, 1976, ss. 112-113; Hammet Arslan, "Hint Dinlerinde Bir Arınma ve Aydınlanma Yolu Olarak Yoga", *Basilmamış Doktora Tezi*, DEÜ, SBE, İzmir, 2013, s. 327-328.

Kitâbu Batenceli'l-Hindî Çevirisi

Hintli Patanjali'nin Ağırlıklardan Kurtuluş²⁸ Adlı Kitabının Ebû Reyhân Muhammed b. Ahmed el-Bîrûnî Tarafından Yapılan Arapça Tercümesi [412 a]

[Sayfa 167] İnsanların bu dünyadaki emelleri farklı farklıdır ve dünyadaki medeniyet de bu farklılık üzerine kuruludur. Çabalarımı hatta bütünüyle benliğimi bu farklılıkları tam olarak anlatmaya hasrettim ve bunları insanların istifadesine sunabilmenin hazzıyla gerçekleştirdim. Bunu kendim için en büyük mutluluk addediyorum. Kim bu durumun hakikatine vâkıf olursa, Hind dilinin eş ve zıt anlamlı kelimelerini tercüme hususunda karşılaştığım zorlukları ve sarf ettiğim çabaları göz önüne alarak beni kınamaz.

Bunun ötesinde işin hakikatini bilmeyenler ise beni cehaletle suçlar ve gayretlerimi bedbahtlığıma hamleder. Herkes için niyeti ve içinde gizlediği esastır; bu kişi ise istediği belli bir rütbe/dereceye gelebilmek için bilmediği hususta inat etmektedir. Belki bunun özrü kabul olur ve ancak kendisinin yapabileceğiyle sorumlu tutulur. Ben Hintçeden matematikçilerin (hüssâbın) ve astronomların (müneccimlerin) kitaplarını çevirmeye devam ediyordum. Sonra onların seçkinlerinin hikmet konusunda sakladıklarına, zâhidlerinin ibadete yönelmek ve teşvik etmek hakkında yazdıklarına rastladım. Bunlar bana harf harf okununca ve böylece ben bunlardakini ihata edince, bu eserleri mutalâ etmek isteyenleri görmezden gelmeye gönlüm razı olmadı. Zira bilgi konusunda cimrilik en çirkin zulüm ve günahlardandır. Beyaz üzerinde siyahın (beyaz kâğıda yazılan bir yazının, bilginin) bir iyiliği celbetmek ya da bir zararı defetmek gibi bir faydası mutlaka olur.

Kavmin (Hintlilerin) ve Kitabın Durumunu Bildiren Mukaddime

Hintliler, kendileri arasındaki tartışmalarda mutlaka ruh göçü meselesi, hulûl belâsı, ittihad ve normal doğuma göre gerçekleşmeyen (yeniden) doğumdan bahseden bir topluluktur. Bu yüzden onların

²⁸ Ritter'in tahkikinde "ağırlıklar" kelimesi "الاقبال"/benzerler olarak yazılmıştır. Ancak Shlomo Pines ve Tuvia Gelblum'un *Al-Biruni's Arabic Version of Patanjali's "Yogasutra"*, s. 308'te belirttikleri ve tercümesini yaptığımız metnin 177. sayfasında da yer aldığı üzere bunun الأقبال/ağırlıklar olma ihtimali daha yüksektir. Biz de tercümede bunu tercih ettik.

Bîrûnî'nin "Kitâbu Batenceli'l-Hindî" İsimli Risalesi Yogasutra'nın Bir Çevirisi midir? sözlerini işittiğinde, Eski Yunanlıların, Hıristiyan fırkaların ve mistiklerin öncülerinin doktrinlerinden harmanlanmış bir kokuyu alırsın. Hintlilerin her birinde mutlaka bulunan bir diğer itikad şudur: Bu dünyadaki her nefis bağlıdır, dünyanın ağlarına takılmıştır. Sadece çabalarıyla nihâî gayeye ulaşanlar bu bağlardan sıyrılıp, dâimî bir hâli (bekâ) elde etmişlerdir. Bu hâle ulaşamayanlar ise, arınıp saflaşmış kurtuluncaya kadar, bu âlemdeki varlıklar içerisinde iyi ve kötü arasında gidip gelirler.

Kitapları vezinli/manzumdur; metinleri (nassları) ise açıklamalar (tefsir) içerir. Bunlar, yorumcuların nahvi (gramer), iştikakı (etimoloji) [Sayfa168] ve -günlük değil- kurallı (fasih) dili iyice bilmeleriyle faydalanabileceği, tam ve bire bir tercüme yapılamayacak kadar zor olan metinlerdir. Bu yüzden tercümede metni bu tarz ilave açıklamalarla karışık olarak yapmaya, soru cevap üslubunu kullanmaya, nahiv/gramer ve dille ilgili hususları es geçmeye mecbur kaldım. Bir karşılaştırma yapıldığında kitabın hacminin iki dilde (Sanskritçe-Arapça) farklı oluşunun gerekçesi budur. Bu bakımdan herhangi bir mânânın verilmediği düşünülmelidir, aksine uygun olmayanlar ayıklanmıştır. Allah lutfuyla hayra ulaştırır.

Patanjali Kitabının Şerhiyle Birleşik Metninin Başı

Kendisinden yukarıda başka hiçbir şey olmayana secde eder; her şeyin başı olan ve her şeyin yine Kendisine döneceği, bütün varlıkları bilen o Varlığı yüceltirim. Ayrıca, yalvaran, niyaz eden bir nefis ve hâlis bir niyetle melâike ve ruhânîleri de ta'zim eder, *Hiranyagarbha*'nın yolu üzerine sözümü özlü kılmak için onlardan yardım isterim. Talep edilen dört şeyin yani din ve sîret (hayat tarzı)/sünnet²⁹; mal ve nimet; hayat ve lezzet; kurtuluş ve bekânın/ devamlılığın³⁰ kendileriyle elde edildiği dört şey hakkında öncekilerin birikimi çaktır, sonra gelenlere neredeyse söz bırakmayacak kadar

²⁹ Ritter'in tahkikinde سيرة lafzı geçmekle birlikte Bîrûnî'nin metninde geçen ibarenin "dinî gelenek" anlamında سنة olarak okunması da muhtemeldir. Bkz. Pines ve Gelblum, "Al-Biruni's Arabic Version of Patanjali's "Yogasutra", s. 311.

³⁰ Hinduizm'de *Dharma*, *Artha*, *Kama* ve *Mokşa* olmak üzere hayatın dört ideali vardır. Yukarıda sayılanlar bunlarla ilgilidir.

geniştir. Bununla birlikte benim açıklamalarım onların ortaya koydukları şüpheleri giderir; nefsi bağlarından kurtararak olgunlaştırmaya ve ebedî saadete ulaşmaya götüren sebeplere hasrolunmuştur. Ben şöyle derim:

İdrak edilemeyen şeyler ancak şu muhtelif hallerden ötürü [412 b] bu sıfatla nitelenir. 1- Küçüklük sebebiyle duyular tarafından hissedilemeyen zerrelere³¹ olduğu gibi nesnenin kendisindeki küçüklüktür 2- Uzaklıktır. Çünkü mesafe, belli bir haddi aşınca idrâke engel olur. 3- Örterek engellemektir. Arkasında bulunanı algılamayı engelleyen duvarın, deri veya etin içine gömülü vaziyetteki kemiğin, beden içindeki hücrelerin durumları böyledir. Çünkü bunlar onlarla aramızda bulunan bir sütre/engel sebebiyle idrâk edilemezler. 4- Geçmişte kaybolup gitmiş toplumların durumunda olduğu gibi yaşanan andan geriye/maziye doğru olan uzaklıktır. İstikbalde beklenen şeylere dâir durum da böyledir. 5- Ölülerin³² ruhunu çağırarak kehanette bulunup onlardan kayıp eşyanın yerini sorma örneğinde olduğu gibi tam bir ihata gerçekleştiren, bilinen bilgi edinme yollarından sapma da böyledir. Bilinmektedir ki yakîni bilgiyi tamamen elde etmek (istikân) ancak gözle görmenin (iyânın) zarureti ile olur ki bu da gaybî bilgilerden daha üstündür. [Sayfa 169] Çünkü gözle görünmeyen bir şey hakkında, görülene kıyasla bilgi edinilmeye çalışılır (gaibe şahitle istidlâl edilir). Kendisine delillerle ulaşılan şey ise gözle görülen (عيان) gibi değildir. Burhan da, gözle görülen gibi şüpheleri gidericidir. Şüpheler onu sardığı müd-

³¹ Ritter tahkikinde bu kelimeyi الهَيَاتٍ olarak okumuştur, ancak Pines ve Gelblum'a göre ise هَيَاتٍ şeklinde okumak daha uygun gözükmektedir. Bkz. Pines ve Gelblum, "Al-Biruni's Arabic Version of Patanjali's "Yogasutra", s. 312. Ancak biz orijinal metnin Pdf kaydında bu ibarenin silinmiş olduğunu ve dolayısıyla okunmadığını tespit ettik.

³² Pines ve Gelblum'a göre lafız, Ritter'in tercih ettiği gibi اموات yerine اصوات olarak okunursa anlam "kuş seslerinden kehanette bulunma" şeklinde olacaktır. Bkz. Pines ve Gelblum, "Al-Biruni's Arabic Version of Patanjali's "Yogasutra", s. 312. Ancak bize göre sıkıntı esasen Ritter'in المرجع الموجه kelimesini الموجه okumasındadır. Çünkü رجوع fiili ile kullanıldığında cümle anlamlı olmaktadır. Kaldı ki اموات lafzı da metinde açıkça okunmaktadır.

Bîrûnî'nin "Kitâbu Batenceli'l-Hindî" İsimli Risalesi Yogasutra'nın Bir Çevirisi midir?

detçe şaşkınlığından ötürü nefis kendisini, bağlardan kurtuluşa, sınırlardan ve prangalardan necâta, ölüm ve doğumun olmadığı ebedilikte kalmaya veremez.

Mütekellimlerin kitaplardaki maksadı, genellikle ya kendilerine özgü bir tartışma ortaya atmak veya ulaşmaya uğraştıkları bir hedefe rehberlik etmektir. Maksadlar, bilene (bilenin istidadına) göre belirlenir. İlim ise ikiye ayrılır: Üstün olan ilim türü kurtuluşa götürür. Çünkü o, mutlak hayra (الخير المحض) götürürken; ona nispetle daha aşağı seviyede bulunan ilim türü ise kurtuluşun dışında seviyesi daha düşük amaçlara götürür. Öncekilerin (mütekaddimûn) gaybî olan bu bâbda getirmiş oldukları delillere mukabil, ben tartışmamı dinleyenini ikna eden, gözle görülür konumda olanlarla temellendirmeye çalışacağım.

Birinci Soru: Çöllerin ve balta girmemiş ormanların gezgini zâhid kişi, Patanjali'ye sordu: Öncekilerin duyu ötesi şeylere dair kitaplarını ve sözlerini tetkik ettim ve onların buralarda şüphelere bulanmış zayıf delillere dayandıklarını; gözle görmenin (iyân) yerine geçebilecek, yakînin iç ferahlığını celbedecek ve bağlardan kurtulmaya ulaştıracak burhanlara yönelmediklerini gördüm. Öyleyse deliller ve burhanlar ile istenilen şeye ulaşmada sen bana delâlet edebilir misin? Ta ki buna olan vukûfiyetim, şekk ve şüpheden korunmama yardımcı olsun.

Cevap: Patanjali şöyle cevap verdi: Bu mümkündür. Sana, sahih kıyasa göre kullanıldığı takdirde, az sözle çok mana ifade eden veciz kelamla³³ bunu anlatacağım. Zira her insan uzun söze rağbet etmez ve kendisini de buna veremez; buna ancak vakti çok olan girişir, hatta o bile usanır da bunu bırakır. Öyleyse madem sordun, o halde dinle! Çünkü talep ettiğin şey ameldir. Onun da sebepleri (ilel), semeresi (hâsıl), neticesi ve bunların fâili vardır. Bu yüzden bunların hepsini hakkıyla bilmen, konuyla ilgili farklı sözleri ve söylentileri ayıklaman, hatalı görüşleri atman gerekir.

[Sayfa 170] Amele gelince bunun bir kısmı eylem (bir fiili işlemek), bir kısmı da eylemi terktir. Bunu kavradığında ilmi de onun içinde

³³ Hint düşüncesinde az sözle çok şey ifade edebilmek önemlidir. Herkesin anlayamayacağı bu ifadelere sutra/sutta adı verilmektedir. Birçok dini ve edebi metinde bu yöntemin kullanıldığı görülür.

bulursun. Çünkü bu, yalnız kendinle meşgul olman için senden dışarı saçılanları kabzetmen³⁴ ve nefsin kuvvelerinin kendin dışındakilerle irtibatının (التشبيس)³⁵ kesilmesi³⁶ ve her bir kuvvenin ilgisinin senin bünyende ona has olana hasredilmesidir. Bu iş ise ilim ve ameli beraberce kapsar.

İkinci Soru: İnsan, nefsinin kuvvelerini tutsa ve onları yayılmaktan alıkoysa hâli ne olur?

Cevap: Tam bir güvende olmaz. Çünkü o, kendi dışındakilerle arasındaki cismaniyet³⁷ bağlarını kesmiş, hariçtekilere sarılmayı terk etmiş, fakat yine de kurtulmaya ehil olamamıştır. Zira hâlâ nefsi bedeniyedir.

Üçüncü Soru: Yukarıda işaret edilen iki durumdan birinde olmadığında nasıl olur?

Cevap: Hakikatte zâtının olduğu gibi olur.³⁸

Dördüncü Soru: Bu cevap yeterince ikna edici olmadı. Öyleyse bana şundan haber ver: Acaba derinin yağmurla sünmesi, güneşle kuruyup gerilmesi örneğinde olduğu gibi onun (zâtının) üzerine bir ekleme olur ve böylece değişen hallerin birbirini izlemesi sonucu fâsîd ve fânî mi olur? Yoksa meselâ hava gibi bunlar da (genleşme, daralma vs.) değişen hallerden ötürü artmayan eksilmeyen ve böylece hiçbir şey hissetmeyen cansız (cemad) bir madde midir? Her iki görüş de nefsin diri olup ölmediği, bozulma (fesad) ve yokluk (fenâ) kabul etmediği şeklinde üzerinde ittifak edilen ilkelere zıttır.

³⁴ Yogasutra, II.54, (Pratyahara).

³⁵ Ritter'in tahkikinde kelime التشبيس olarak okunsa da bunun لتشبيس olarak okunması daha uygundur. Bkz. Pines ve Gelblum, *Al-Biruni's Arabic Version of Patanjali's "Yogasutra"*, s. 314.

³⁶ Krş. Yogasutra, I.2.

³⁷ Ritter, metinde bu ifadeyi العصمة olarak kullanmış olsa da dipnotta bunun الجسمية olmasının muhtemel olduğunu ifade etmektedir. Pines ve Gelblum ise kelimenin العصبية şeklinde de okunabileceğini ifade ederler. Bkz. *Al-Biruni's Arabic Version of Patanjali's "Yogasutra"*, s. 314. Biz الجسمية lafzını tercih ettik ve tercümeyi ona göre yaptık.

³⁸ Yogasutra, I.3.

Bîrûnî'nin "Kitâbu Batenceli'l-Hindî" İsimli Risalesi Yogasutra'nın Bir Çevirisi midir?

Cevap: Sözümün anlamı şudur: Duyu organları (مشاعر) ve nefsin kuvveleri ona döndüklerinde, ona yapışırlar³⁹ ve o da onların toplamından ibaret olur.⁴⁰ İşte bu insan duyuları sayesinde kendini kuşatan şeyi bilir [413 a] ve kendisinden saçılan nefsi kuvveleri sayesinde kendi dışında olan biten şeyleri bilir. Nefsin kuvvelerinin ona dönmesi kendisine bir şey katmaz. O aynen önceden olduğu gibi kalır.

[Sayfa 171] Beşinci Soru: Nefsin kendisinden sudur eden kaç kuvvesi vardır?

Cevap: Beştir.⁴¹ İlki idrâktir⁴², bunun üç yolu vardır: Ya beş duyu ile olur⁴³ ya duyulur şeylerden elde edilene⁴⁴ –görülmesine engel olan bir duvarın ardındaki ateşe delalet eden duman gibi- gerçekleştirilen istidlâl⁴⁵ ile olur; ya da meselâ Kannauj beldesinin Ganj kıyısında olduğunu bilmemiz gibi işitme sonucunda gerçekleşen icma⁴⁶ gibi olur. Çünkü bu bilgi haberle⁴⁷ elde edilmiştir ve bu yüzden onu görerek idrâk gibi olur.

İkincisi, bir şeyin olduğundan farklı bilinmesine sebep olan tahayyüldür.⁴⁸ Meselâ güneş ışınları herhangi bir şekilde çöle düştüğünde, susamış kişinin onları su/serap sanması böyledir.

³⁹ Ritter'in soru işaretiyle metne almış olduğu ve belki de البادى olabilir dediği البادء kelimesinin لبد kökünden türeyen ve sıkıca yapışmak anlamındaki البادء olması muhtemelen daha doğru gözükmektedir. Pines ve Gelblum, Bkz. *Al-Biruni's Arabic Version of Patanjali's "Yogasutra"*, s. 315.

⁴⁰ Yogasutra, I.4.

⁴¹ Yogasutra, I.5.

⁴² Yogasutra, I.6, (Pramana).

⁴³ Yogasutra, I.7.

⁴⁴ Ritter metinde المتقبض ibaresini yanına soru işareti koyarak tercih etmiş ve dipnota da "Asıl metinde المتقبض olarak yer almaktadır, المتقبض de olabilir." demektedir. Pines ve Gelblum ise kelimenin "kıyaslanan" anlamında المقایس şeklinde de okunabileceğini ifade ederler. Bkz. *Al-Biruni's Arabic Version of Patanjali's "Yogasutra"*, s. 315. Biz المتقبض ibaresini tercih ettik ve tercümeyi buna göre yaptık.

⁴⁵ Yogasutra, I.7.

⁴⁶ Yogasutra, I.7.

⁴⁷ Asıl metinde الحیر lafzının geçtiğini ifade eden Ritter, الحیر kelimesini tercih etmiştir. Biz de tercümeyi buna göre yaptık.

⁴⁸ Yogasutra, I.8.

Üçüncü kuvve, ardında bir gerçeklik bulunmayan zandır.⁴⁹ Me-selâ halkın kendi arasındaki tartışmalarda kullandığı “ruhun ha-yatı”⁵⁰ sözü gibi, burada ancak dillerde cârî olan âdetlere uyulur. Bunun bir karşılığı (mahsûl) olmadığı gibi söyleyeni de dildeki (ka-bul edilmiş) âdetler sebebiyle inkâr edilmez.

Dördüncüsü,⁵¹ rüyadır.⁵² Bu, insanın (gerçekte) öyle olmayan bir şeyi o esnada hakikat sanmasıdır.

Beşincisi, (sürekli) hatırdadır (المذكر).⁵³ Bu, bilinenin (ma-lum), unutulmaya maruz kalmaksızın bilen (âlim) nezdinde devam etmesidir.

Altıncı Soru: Nefsin kırılması (kontrolü) ve kuvvelerinin hariçteki-lerden alıkonması nasıl mümkün olur?

Cevap: İki yolla olur. İlki amelîdir: Alıştırma⁵⁴ (التعويد)⁵⁵. Çünkü in-san nefsin kuvvelerinden birine yöneldiğinde ve çalışarak onu ser-keşlikten engelleyip ısrarcı ve azimli bir şekilde kendisi için en iyi olana yönelttiğinde, bu fiil yinelenmediği takdirde nefsin kendisine gerekmeden şeylere dönebileceği bir zaman boşluğu araya girebilir. Ancak devamlılık (الاتصال) ve azimle (الدُّؤوب) bu etkilenmenin tesiri kal-dırılabilir. Netice itibarıyla söz konusu kuvveye mutlaka istenilen alışkanlığın kalıcı şekilde kazandırılması ve bu alışkanlığın yokluğu halinde düşebileceği hâllerden/durumlardan onun sakındırılması için alıştırma gerekir.⁵⁶

⁴⁹ Yogasutra, I.9.

⁵⁰ Ritter, kelimenin asıl metinde açık olmadığını ماء gibi okunduğunu be-lirtmekte ve حياء kelimesini tercih etmektedir. Pines ve Gelblum ise Yo-gasutra I.9'dan hareketle kelimenin علم şeklinde okunabileceğini ifade ederler. Bkz., *Al-Biruni's Arabic Version of Patanjali's "Yogasutra"*, s. 316. Biz Ritter'in tahkikte kullandığı ibareyi tercih ettik ve tercümeyle buna göre yaptık.

⁵¹ Aslında الرابع şeklindedir. (Ritter)

⁵² Yogasutra, I.10.

⁵³ Yogasutra, I.11.

⁵⁴ Yogasutra, I.12, (Abhyasa).

⁵⁵ Yazmada kelime التعويد şeklindedir. (Ritter)

⁵⁶ Yogasutra, I.13-14.

[Sayfa 172] İkinci yol, aklîdir ki bu da fikrî zühttür.⁵⁷ Yani sürekli var ve yok olan (kevn ve fesad içerisindeki) varlıkların kötülüğünü dikkate alarak, kalp gözü ve nazar ile onların sonuçlarını teemmül etmektir. Zira yokluk ve bozulmadan (fena ve fesad) daha kötü⁵⁸ bir şey yoktur ve bu ikisi de varlıklara musallat olup durmaktadır. Bu yolun sonucu şudur: İnsan her türlü şeyde bulunan kötülüğü ve adılığı tanıyınca, kalbi bütün dünyevî ve uhrevî amaçlardan nefret eder; kurtuluşu talep edebilmek amacıyla vicdanını bunlardan arındırır, isteklerden ve ihtiyaçlardan kurtulur. Çünkü bunlar, dünyadaki varlıklara bağlanmanın sebepleri, bağımlılık belalarının arttırıcıları ve arınmaktan kurtuluşa (giden yolun) engelleridir. Dünyevi olan her şeye karşı tamahını kesince, hiçbir âlemin hatta ondan meydana gelen varlığın kendilerinden hâli olamadığı ilk üç kuvvenin⁵⁹ üstünde bir dereceye çıkar. Bu kuvvelerden biri tabiatta oluşturucu (mükevvin) ve diğeri ise bozucudur. Bu ikisi kendi cinsleri itibariyle saftır.⁶⁰ Üçüncüleri ise diğer ikisi arasında aracıdır; her ikisinden de alan ve böylece yönetilmeye (siyase) ve kontrole (dabt) uygun olandır.⁶¹ Kişi ancak bu üç kuvveden sıyrılmak suretiyle bunları aşar.

Yedinci Soru: Tasavvur bir midir, yoksa daha mı çoktur?

Cevap: İki türdür: İlki, maddesi olan mahsusun (somut ya da duyulur olanın) ikincisi ise, maddeden soyutlanmış ma'kûlun tasavvurudur.⁶²

⁵⁷ Yogasutra, I.15, (Vairagya).

⁵⁸ Ritter bu kelimeyi emin olmadığını belirterek اسوء şeklinde yazmıştır. Pines ve Gelblum ise kelimenin Yogasutra I, 16 ya istinaden hâli olmak, bulunmamak anlamında ابرء okunabileceğini teklif etmişlerdir. Bkz. *Al-Biruni's Arabic Version of Patanjali's "Yogasutra"*, s. 317. Bu durumda anlam şöyle olacaktır: "Zira yokluk ve bozulmadan (fena ve fesad) hâli olan bir varlık yoktur."

⁵⁹ Yogasutra, I.16. Üç kuvve (guna), bilgi (sattva), eylem (rajas) ve tembellikten (tamas) oluşmaktadır.

⁶⁰ Ritter bu kelimeyi, metnin aslında صرفين olduğunu söylemesine rağmen طرفين şeklinde kullanmıştır. Ancak صرفين bağlama daha uygun gözükmektedir.

⁶¹ Üç Guna hakkında bilgi için bkz., el-Bîrûnî, *Alberuni's India*, I/40-41.

⁶² Yogasutra, I.17-18

Sekizinci Soru: Bu tasavvurlardan hangisi, ruhani olup, ilah olma iddiasında bulunanlar (للمسألين) içindir?

Cevap: Onlar basit (yalın) bir türden oldukları için maddî bedenleri yoktur.⁶³ Diğer tür (insanlar arasında olmayan ruhaniler) ise, insanlar arasında olanlardan daha faziletli ve kıymetlidir.⁶⁴

Dokuzuncu Soru: Meleklerin durumu, bu ikisine kıyasla nasıldır?

Cevap: Onların durumu, kendilerini ikinci tür ile sınırlandırmaları bakımından ruhsal varlıkların durumu gibidir. Yine onlar bu hali kaybetme hususunda her türlü endişeden uzaktır. [Sayfa 173] Hâlbuki (melek olmayan) diğer ruhani varlıklar, işlerin sonucunu düşünme endişesinden uzak olmadıklarından aynı sınıfta düşünülemez.

Onuncu Soru: Meleklerin bu hal/safhada kendi aralarında bir üstünlük söz konusu mudur?

Cevap: Ruhânî ve cismânî varlıklar, bütün toplulukların ayrılmaz özelliklerinden biri olduğu için mutlaka bir üstünlük farkı⁶⁵ söz konusudur. Çünkü bu olmasaydı bazılarının kurtuluşu hızlı⁶⁶ bazısınınki yavaş olmazdı. (Kurtuluşun) hızlı olması için kurtarıcı fiildeki sebat; yavaş olması için de söz konusu fiile ara vermek dışında bir sebep yoktur. Öyleyse meleklerin de dereceleri vardır ve üstünlük farkı da bunlar sebebiyle ortaya çıkmaktadır.

On birinci Soru: Kurtuluş için alıştırma ve zühd dışında başka bir yol var mıdır?

Cevap: Ona ibadet ile de ulaşılır.⁶⁷ Bu ise (ilgiyi) bedenden marifete, yakîne ve kalben ihlase; dil ile temcîde, senâya (övme, yüceltme) ve tesbihe; azalarla da amele yönlendirmektir. Allah tarafından başarıya erdirilmek, ebedi saadete nail olmak için bunların her birinde ancak Allah hedeflenir.

On ikinci soru: Başarıya ulaştıracak olan bu ma'bûd kimdir?

Cevap: O, karşılığında mükâfat olarak bir rahatlık umulan ve yahut

⁶³ Yogasutra, I.19

⁶⁴ Yogasutra, I.20

⁶⁵ Yogasutra, I.22

⁶⁶ Yogasutra, I.21

⁶⁷ Yogasutra, I.23, (İşvarapranidhana).

Bîrûnî'nin "Kitâbu Batenceli'l-Hindî" İsimli Risalesi Yogasutra'nın Bir Çevirisi midir?

da korkulacak ve sakınılacak bir sıkıntı beklenen her türlü fiilden ezeliği ve vahdaniyeti (birliği) ile müstağni olandır.⁶⁸ Yine o, yüceliğinden dolayı hoşlanılmayan zıtlardan ya da sevilen benzerlerden (endâd) uzak olandır.⁶⁹ O, zâtıyla ezeli olarak – zira sonradan ortaya çıkan ilim, bir şey bilinmiyor iken meydana geliyor demektir, hâlbuki Allah için herhangi bir vakit ya da halde bilgisizlik düşünülemez – bilendir.⁷⁰

On üçüncü soru: Kurtuluşa eren (المتخلص) de bu sıfatlarla niteleniyorsa, o zaman Allah ile aralarındaki fark nedir?

[Sayfa 174] [413 b] Cevap: İkisi arasındaki fark şudur: Kurtuluşa erenin kurtuluşu, mazide değil şimdiki ve gelecekteki zamanda söz konusudur. Öyleyse o, sınırlı⁷¹, eksik varlık gibidir ve geçmiş zamanda elde etmiş olduğu haliyle başarı elde edememiştir. Çünkü onun kurtuluşu ezeli değildir. Allah ise bize göre olan bu üç zaman diliminde de yani geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanda bu niteliğe sahiptir. Zira o, başlangıçtan nihayete (ezelden ebede) zaman ve vakit gibi kavramların ötesindedir.⁷²

On dördüncü Soru: Onun, zikrettiklerinin dışında sıfatları var mıdır?

Cevap: O, tam bir yücelik sahibidir. Onun mekânı yoktur, çünkü o, yer edinmekten yücedir. O, her varlığın iştihak duyduğu mahza ve tam hayır; unutkanlıktan ve bilgisizlikten arınmış ilimdir.⁷³

On beşinci soru: Onun kelâm sıfatını kabul eder misiniz?

Cevap: Âlim olduğuna göre hiç şüphesiz mütekellimdir de.⁷⁴

On altıncı Soru: İlminden ötürü mütekellim ise onunla, hakîm-

⁶⁸ Yogasutra, I.24

⁶⁹ Yogasutra, II.48; Bhagavadgita, II.45; VII.27

⁷⁰ Yogasutra, I.25.

⁷¹ Metinde kelime açık değildir. Bu yüzden الحدود şeklinde olabilir.

⁷² Yogasutra, I.26.

⁷³ Yogasutra, I.25.

⁷⁴ Yogasutra, I.27.

âlim⁷⁵ olan veya ilimlerinden ötürü konuşanlar arasındaki fark nedir?

Cevap: Onlar arasındaki ayırt edici unsur zamandır. Çünkü bu zikredilenler, daha önce âlim ve mütekellim değilken sonradan öğrendiler ve konuşmaya başladılar; kelâm ile bilgilerini başkalarına aktardılar. Dolayısıyla onların kelâmı ve ifadeleri zaman içindedir. Oysa ilâhî işlerin zamana bağıllığı yoktur ve her türlü eksiklikten tenzih ettiğimiz yüce Allah ezelde âlim ve mütekellimdir. Brahma'ya ve öncekilerden diğerlerine muhtelif şekillerde kelâm eden O'dur. Bunlardan bazısına Allah kitap vermiş, bazısına kendisine ulaşmaları için bir kapı açmış, bazılarını vahyetmiş ve o kişi de kendisine feyz olunan fikre ulaşmıştır.

[Sayfa 175] On yedinci Soru: Onun bu ilmi neredendir?

Cevap: Onun ilmi, ezelden beri olduğu haldedir. Çünkü kesinlikle hiçbir zaman câhil olmamıştır; onun zâtı âlimdir, yani daha önce kendisinin olmayan bir bilgiyi sonradan edinmemiştir.

Tıpkı Brahma'ya indirdiği Veda' da dediği gibi: "Veda ile konuşanı ve ondan önce olanı methedin".

On sekizinci Soru: Hissedilemeyene nasıl ibadet edilir?

Cevap: Onun mabud olarak isimlendirilmesi, gerçekliğini (الائتية) ispat eder. Zira bir şey var olmadan ondan haber verilmez; isim de ancak müsemma'ya verilir.⁷⁶ O, her ne kadar hislerin ötesinde olsa ve bunlar tarafından algılanmasa da nefis onu akletmiş; fikir de sıfatlarını ihata etmiştir. İşte sırf O'nun için olan ibadet budur, buna devam etmek ve bunda sebat etmekle daha önce zikri geçen alıştırılmalar yoluyla elde edilenler edilmiş, nefsin kontrol altına alınması (انقباض) önündeki engeller kaldırılmış⁷⁷ ve nefsin kuvvelerinin yayılmasının

⁷⁵ Ritter "Yazma metnin aslında کيل, *Tahkik*'te ise العلماء الحكماء geçmektedir" der. Pines ve Gelblum ise, Ritter'in کيل olarak kaydettiği bu kelimenin Sanskritçe bir özel isim olan *Kapila* olduğunu ifade ederler. Bkz. *Al-Biruni's Arabic Version of Patanjali's "Yogasutra"*, s. 320. Nitekim onların da işaret ettiği üzere bu kelime *Tahkik*'te şöyle geçmektedir: "Hakîm, Kapila doğuştan bilgi ve hikmet sahibi olarak doğdu." Bkz., el-Bîrûnî, *Alberuni's India*, I/72.

⁷⁶ *Yogasutra*, I.27.

⁷⁷ *Yogasutra*, I.29.

Bîrûnî'nin "Kitâbu Batenceli'l-Hindî" İsimli Risalesi Yogasutra'nın Bir Çevirisi midir? ve Hakk dışındakilere bağlanmasının önüne geçilmiş olur.

On dokuzuncu Soru: Nefsin kendine yönelmesinin önündeki bu engeller nelerdir?

Cevap: Nefsi, onu işlediğinde engelleyecek şey, yerilmiş ahlaktır. O, bunu, Vâcibten gâfil olmak, amel hususunda tembellik, yarına erteleme, hak hususunda şek, bilgisizlikten kaynaklanan acziyet ve vâcibin vâcip olmadığını zannetmekten dolayı huy edinir.⁷⁸

Yirminci Soru: Nefs bu engelleri işlediği için yerilmektedir. Peki yerilmeyen başka engeller var mıdır?

Cevap: Altı tür ilgiden biri de onu meşgul edebilir. Bunlardan biri, istemediği halde kendisini kaplayan düşüncelere (خواطر) önem vermesidir. Bir diğeri, hulûlu umulan bir yaratılmışa önem vermesidir. İstenileni elde edememek, bu konuda ümitsizliğe düşmek de bu engellerden biridir. Ruhun biniti olan bedendeki değişikliklerin, bunların etkileri veya eylemleri ile kahramanlıklarının önemsenmesi de böyledir.

Yirmi birinci Soru: Bunu kırmanın ve defetmenin yolu nedir?

[Sayfa 176] Cevap: Kişinin düşüncesini, sadece Allah'a hasretmesidir, ta ki başkasını hissetmesin ve başkası ile meşgul olmasın.⁷⁹

Yirmi ikinci Soru: Tanımlanan bu tefekkür dışında başka şeyleri de istemesi gerekli midir?

Cevap:⁸⁰ Yaratılmışların hepsi için istisnasız hayrı dilemesi ve bunun (hayrın) onların yanında meydana gelmesinden mutlu olması; miskinlere bela ve sıkıntılara düşer olmuşlara şefkatle muamele etmesi; hayırlı sâlih kişilerin amelleriyle sevinmesi; kötü ve rezil olanlardan nefret etmesi; kabz ve bast (ارسال ve جذب) halinde kendini kaybetmemek için uyanık olması gerekir.

Yirmi üçüncü Soru: Kurtuluş öncesi bu dereceye erdiğinde durumu ne olur?

Cevap: Nefsi kuvveleri cismine galip gelmiş, cismî engelleri kalkmış ve o nefesine güç yetirir hale gelmiştir. İsterse onu toz zerresi kadar

⁷⁸ Yogasutra, I.30.

⁷⁹ Yogasutra, I.32.

⁸⁰ Yogasutra, I.33-34.

küçültür ve inceltir, isterse hava gibi genişletir ve büyütür.⁸¹ Bunun bir örneği etrafındaki eşyaları kendi içinde imiş gibi gösteren kristal camdır, halbuki onlar bunun dışındadır. Aynı şekilde o da kendini kuşatan şeyleri ihtiva eder ta ki ilim ve malûmât birleşince, o, kendisinde akıl, âkil ve ma'kûlün tek bir şeye dönüştüğü âlimdir.⁸² [Sayfa 177] Bununla birlikte muhakkak o, değeri ve pahası birbirinden üstün dört derecedir. En aşağıdaki, ilkidir, o da zikredilen üç şeyi ismen, vasfen ve tanımlama (hudûd) vermeyen ayrıntıları itibariyle ihata etmesidir.⁸³ Bunu geçip eşyanın cüziyyâtını küllî kılacak tanımlamalara geldiğinde ikinci aşamaya ulaşmış olur.⁸⁴ Ancak burada, eşyaları bilmede ayrıntıdan uzak kalmaz. Sonra ilmindeki bu ayrıntı gidip de eşyayı birleşmiş ve zaman içerisinde meydana gelmiş olarak ihata ettiğinde ise üçüncü aşamaya varır. Bu esnada varlık zamandan soyutlanır...⁸⁵ [414 a] Toz zerresinden daha ince şeyler bile onun küllîler ve cüz'iler hakkındaki ilminden gizli kalmaz.⁸⁶ Böylece o, bir şey hakkında haber alan kişiden üstün olur çünkü bu kişiye herhangi bir şey gizli kalmış olabilir; bir şey işitenin kusuru (sadece) işitmekle ortadan kalkmaz, illeti iyileşmez. Zorunluluk ve ihtiyacın araçları olan isimler ve sıfatlarla⁸⁷ lakaplandırılmaya/adlandırmaya ihtiyaç duymaz. İşte bu durumda o, dördüncü ve en yüksek aşamadaki nihâî menziline gelmiş ve *sıddîk*⁸⁸ olarak adlandırılmayı hak etmiş olur.

Patanjali kitabının, kalbin bir makamda sükûn bulması⁸⁹ hususundaki ilk kısmı, böylece tamamlanmış oldu.

İKİNCİ KISIM

Yirmi dördüncü Soru: İstenilen aşamanın gerisinde kalmış ve henüz ona ulaşamamış kişinin nihai hedefe erişmesinin yolu nedir?

⁸¹ Yogasutra, I.40.

⁸² Yogasutra, I.41.

⁸³ Yogasutra, I.42.

⁸⁴ Yogasutra, I.43.

⁸⁵ Nüshada metnin bu kısmı eksiktir.

⁸⁶ Yogasutra, I.49.

⁸⁷ Yogasutra, I.49.

⁸⁸ Yogasutra, I.48.

⁸⁹ Yogasutra, III.2.

Bîrûnî'nin "Kitâbu Batenceli'l-Hindî" İsimli Risalesi Yogasutra'nın Bir Çevirisi midir?

Veya bu aşamada iken kendinden (kaynaklanan) bir hata ile buradan düşen bir kişinin oraya geri dönmesinin yolu nasıldır?

Cevap:⁹⁰ Hataya düşenin kalbi bedbaht olmasaydı, o kişi, ulaştığı saadet derecesinden aşağı düşmezdi. Ancak gayret eden için ona (saadete) ulaşmanın, hataya düşen için de geri dönmenin yolu, kendisiyle ecir ve sevaba erişilecek şekilde oruç tutmak, namaz kılmak, tesbihat yapmak, kıraat ve Allah'ın maksut olacağı, O'na yaklaştıracak her türlü ibadete kesintisiz devam etmek ve bedeni yormaktır.⁹¹

Yirmi beşinci Soru: Peki insanın bütün bu yorgunluk, zühd ve nefis köreltme (التخشيف) ile elde edeceği ne⁹² olabilir?

Cevap: Nefsini serkeşlikten dizginlemek, kalb dinginliğine (sükûnu kalbe) ulaşmak ve yüklerden kurtulduğu için kalbî yatkinliğe (itmi'nâna) ermek olur.⁹³

Yirmi altıncı Soru: Kalbe ağırlık olan bu yükler nelerdir? [sayfa 178]

Cevap: Bunlar cehâlet, zan, arzu/istek, düşmanlık ve bağılıklardır ki bunların en büyüğü diğer hepsinin aslı ve temeli olan bilgisizliktir.⁹⁴ İşte bunların tamamı veya ekserisiyle kişi helak olur. Yarattılmışlar, uzun süre bunlar sebebiyle hataya düştüler ve cezalandırıldılar. Bununla birlikte nefsin öldüren zâhidin durumunda ise, bunlar potansiyel olarak bulunsalar bile bilfiil ortaya çıkmazlar. Tıpkı ambara konulmuş hububat gibi. Çünkü bunlar içlerinde filizlenme özelliği gizli olsa da yeşermeyiz. Vurulup sersemletilmiş ve suyun dışına çıkarılmış kurbağa da böyledir. O, diri olsa bile karada hareket edemez. İşte zühd ve nefsi köreltme (nefsin üstündeki) bu yükleri gevşetir ve neticede bunlar zayıflayıp sönerler, yokluğun eşiğine gelirler. Halbuki henüz zühde girmemiş kimselerde bu kuvveler, parlak, güçlü⁹⁵ ve görünürdür. Bunlardan biri kırılrsa, bir diğeri gücü sayesinde onun yerine yerleşme imkânı bulur

⁹⁰ Yogasutra, II.1.

⁹¹ Yogasutra, II.1.

⁹² Ritter'in tahkikinde bu sözcük hatalı şekilde ۛ olarak yazılmıştır. Doğrusu ۛ olmalıdır. (Çev.)

⁹³ Yogasutra, II.2.

⁹⁴ Yogasutra, II.3-4.

⁹⁵ Ritter'in tahkikinde yer alan فُوَّةُ yerine, biz de bu ifadeyi Pines ve Gelblum gibi قُوَّةُ şeklinde okumayı tercih ettik. Bkz. "... A Translation of the Second Chapter ...", s. 534.

ve kötülüğü arttırır. Bu yüzden bir kuvvenin gitmesi ona fayda vermez.

Yirmi yedinci Soru: Kalbi ağırlaştırın, kişiyi bozan bu kuvvelerin manaları nedir?

Cevap: Ya bir şeyi gerçeğine aykırı olarak tasavvur etmek olan cehalettir. Örneğin, bu durumdaki kişi kirliyi temiz, lezzeti iyilik, sıkıntıyı rahat, dünyevî ve bulanık bedeni kadîm gibi görür. O, insanın bedenden çok nefis(den müteşekkil) olduğunu da bilmez.

Ya da zandır. Bu ise, nesnelere birbirinden ayırt edemeyecek derecede karıştırmaktır. Bu benzerlik sebebiyle eşyayı tek bir şeymiş gibi tahayyül eder. Meselâ mütecessim, âkili ve yalın aklı varlık açısından tek bir şeymiş gibi zannettiğinde durum böyledir. Yine gözün ışığı ile güneşin veya kandilin ışığını birbirinden ayırt etmediğinde de, iki ışığı aynı zanneder.

Arzu ise, bu dünya nimetlerine karşı hırs duymak ve ilgiyi duyulara hitap eden hazlara meselâ güle, Andhra'nın⁹⁶ sandal odununa, yemekten hemen sonra lezzeti arttırmak, hazmu kolaylaştırmak ve şehveti arttırmak maksadıyla betel (tembul)⁹⁷ yaprağı ve fıstığı çiğnemeye yönlendirmesidir.

Düşmanlık ise, beden ne zaman sıkıntı ve elem; nefis de sıkıntı ve kaygı çekse o zaman meydana gelir.⁹⁸ Bu da onlardan iğrenmeye ve sebeplerini bitirmek için onlardan vazgeçmek suretiyle onlara karşı düşmanca davranış sergilemeye götürür.⁹⁹

Bağlılıklara gelince, bunlar, kadınlara olan düşkünlük gibi isteklerin ve diğer şeylerin tâbiîleri ve eklentileridir.¹⁰⁰ **[Sayfa 179]** Çünkü onlarla karşılaşınca hediye vermek, kendilerine yaklaşmak

⁹⁶ Metinde الصندل الأذهری olan bu kelime muhtemelen Güney Hindistan'da Sandal ağacının en iyi yetiştiği yerlerden biri olan Andhra dağının Sandal ağacı olmalıdır. Bkz. Pines ve Gelblum, "... A Translation of the Second Chapter ...", s. 535.

⁹⁷ Hint biberi olarak da bilinir. Bkz., el-Bîrûnî, *Alberuni's India*, II/152.

⁹⁸ Yogasutra, II.8.

⁹⁹ Meselâ bedene sıkıntı veren rehavete kapılmanın en önemli sebeplerinden biri aşırı yemektir. Kişi buna sebep olan şeyden yani tıka basa karın doyurmaktan nefret eder ve bunun yerine az yemek yemeyi tercih eder.

¹⁰⁰ Yogasutra, II.9.

için temizlenip koku sürünmek, onları cesaretlendirmek için latifeleşmek vb. gibi başarıya yardımcı olan ülfet ve muhabbet sağlayan unsurlar olmaksızın kadınlara ulaşılmaz. Bütün muhtelif sebepleriyle birlikte fikri meşgul ettiği takdirde, beklenen ölüm korkusu da bu nefret edilen şeylerin bir örneğidir. Bunların hepsi, güçlendikleri ve vacip olan için çaba sarfetmeyi ve ağırlıktan kurtulmayı engelledikleri takdirde kalb için birer engel olur. Ancak kalb bu zikrettiklerimizle zühd, inziva ve (kötülüklerden/dünyadan) uzak durma hususunda zayıflarsa işte o zaman kavrulmuş tohum gibi¹⁰¹ olur ki, toprağa saçmakla yeşermez veya haşlanmış kurbağa gibi olur, o da havuza atılmakla dirilmez. (Böylece) Onun bozuk ve varlığa çıkışı bozan fiili bâtil olur; küllîliğe dönüşü esnasında bedeninin yalın yapılarını iyice dağıtır.¹⁰²

Yirmi sekizinci Soru: Kalbi ağırlaştıran bu beş kuvvenin, zikredilen gevşetme, dağıtma ve uzaklaşmaya yol açmasının sebebi nedir?

Cevap: Kurtuluş talebidir. Çünkü bunlar nefsi kuşatıp kapladığında, mutlaka (bir karşılık görmeleri gerekir).¹⁰³ [414 b] Bir diğeri ceza ve mükâfatla karşılık bulmaktır. Bu her ne kadar ahiret için umulan bir şey ise de bu dünyada duyulur ve bilinirdir.¹⁰⁴ Tıpkı Nandikeşvera¹⁰⁵ gibi, o büyük meleklerden olan Mahâdeva'ya çokça kurban takdim ettiği için cenneti hak etti ve oraya bedenî kalıbıyla intikal etti ve meleğe dönüştü. Yine meleklerin başı İndra gibi. O da, Brahmin Nahuşa'nın karısıyla zina edince lanetlendi ve melek iken yılana dönüştürüldü. Nefis, kazanacağı mükâfatla karşılaştığında mutlaka bir karışıklığa maruz kalır ve onunla meşgul olurken, bağlarından kurtuluşun yolunu bulamaz.

¹⁰¹ Vyasa, *Yogabhasya*, II.2, 11, 13, 26; III.50; IV.28 (Bu eserin çevirileri için bkz., Hariharananda Aranya, *Yoga Philosophy of Patanjali*; James Haughton Woods, *The Yoga-System of Patanjali*).

¹⁰² Yogasutra, II.10.

¹⁰³ Ritter metnin bu kısmında eksiklikler bulunduğunu, kelimelerin okunmadığını ifade etmektedir. Ancak metnin bağlamından hareketle böyle anlam verilebileceği düşüncesiyle, Pines ve Gelblum'un da kanaatlerine iştirak ederek tercümeyi bu şekilde yaptık. Bkz. "... A Translation of the Second Chapter ...", s. 536.

¹⁰⁴ Yogasutra, II.12

¹⁰⁵ Nandikeşvera'nın hikayesi için bkz., el-Bîrûnî, *Alberuni's India*, I/95

Yirmi dokuzuncu Soru: Karışıklığın başka sebebi var mıdır? Bu halde iken mükâfatı nasıl bulur?

Cevap: Kurtuluşa engel olan hakiki sebep cehâlettir. Onun dışındakiler bağımlılıkta etkin olsalar bile nihayetle cehâlete dayanırlar; cehâlet onların kaynağı, madenidir. Karıştırma için başka bir sebep yoktur. [Sayfa 180] Bunların arasında¹⁰⁶ nefsin durumu, kabuğunun içindeki pirince benzer. O, kapçığı içerisinde olduğu sürece, yeşermeye-hasat edilmeye ve böylece sürüp gidecek şekilde üremeye-üretilmeye istidatlıdır.¹⁰⁷ Ancak bu kabuk giderilince, söz konusu kuvveler (yeşerme, üretilme vs.) kesilir ve o pirinç tanesi, olduğu hâl üzere kalır. Karşılık bulmaya (mükâfat) gelince, bunun mevcudiyeti, çeşitli varlıklarda nefsin/ömrün kısalık-uzunluk bakımından miktarı ve nimette darlık ya da bolluk şeklinde değişiklikler arasında gidip gelmesiyle tezahür eder.¹⁰⁸

Otuzuncu Soru: Zulümler ve günahlar arasında olduğunda ve sonra nimetlendirilmek ve cezalandırılmak için (yeniden) doğumla sınırlandırıldığında (haps), nefsin durumu ne olur?

Cevap: Yaptığı işler veya işlediği cürümlere göre rahat ve sıkıntı arasında gider gelir; elem ve lezzet arasında hareket eder durur.¹⁰⁹

Otuz birinci Soru: Bütün günahkâr¹¹⁰ nefislerin durumu aynı mıdır, halleri farklılık gösterir mi?

Cevap: Yüce¹¹¹ bir nefis, sıkıntı ve eleme sadece dünyevî rahatlık ve

¹⁰⁶ Yani “bağımlılığın (الرباط) etkenleri olan cehâletin bağıntıları (العلايق) arasında...” Bkz., el-Bîrûnî, *Alberuni's India*, I/55.

¹⁰⁷ Karş., *Katha Upaniṣad*, I.6.

¹⁰⁸ Yogasutra, II.13.

¹⁰⁹ Yogasutra, II.14.

¹¹⁰ Ritter yazmadaki bu ifadeyi المرتبة biçiminde okumuştur. Pines ve Gelblum ise, “asıl metindeki ibare Ritter’in okuduğu gibi المرتبة değil المرتبة olmalıdır” demektedir. Hâlbuki kendileri de Ritter’in tahkikindeki ibareyi yanlış okumuşlardır. Bkz., “... A Translation of the Second Chapter ...”, s. 538. Bize göre, söz konusu ifadenin hem المرتبة hem de المرتبة biçiminde okunması mümkündür.

¹¹¹ Ritter ifadeyi عالية biçiminde okumuştur. Ancak, Pines ve Gelblum’a göre, Yogasutra, II.15’e atfen, عالية biçiminde okunmalıdır. Bkz. “...A Translation of the Second Chapter...”, s. 538.

Bîrûnî'nin "Kitâbu Batenceli'l-Hindî" İsimli Risalesi Yogasutra'nın Bir Çevirisi midir?

uhrevî sıkıntı yüzünden maruz kalır. Çünkü dünyevî rahat herhangi bir şekilde günaha bulaşmaksızın elde edilemez.¹¹² Âlim ise, hayrın ve şerrin mahiyetini (özünü) ve mükâfattaki rahatın, onun için sıkıntıya dönüşeceğini bilir.¹¹³

Otuz ikinci soru: Öyleyse onun ne yapması gerekir?

Cevap: Karışıklık meydana getirecek ve (özel bir) makam¹¹⁴ doğuracak şeylerden yüz çevirmesi gerekir.¹¹⁵

Otuz üçüncü soru: Peki onlar nedir?

Cevap: Âlim içinde bunları barındıran malûmâtтан ayrılmadıkça, bunlarla arasındaki bağ/ittisal nedeniyle, kurtuluşa eremez.¹¹⁶ Çünkü bu ittisal, ancak bir cehl yoluyla olur¹¹⁷, oysa bu bulunmasaydı onlardan ayrılabilirdi.

Otuz dördüncü soru: Bu nasıldır? [Sayfa 181]

Cevap: Âlimin gördüğü her malumdaki hedefi, onu beş unsura yani toprak, su, ateş, hava/rüzgar (سوز) ve semaya (gök) göre ve keyfiyeti itibariyle yani hayır mı şer mi yoksa bu ikisinin karışımı mı olduğunu tanımaktır.¹¹⁸ Bu marifet, his vasıtasıyla elde edilir. His¹¹⁹ ise, kendisinde hata meydana gelebilmesinden dolayı gerçek değildir. Hakikati olmayan şey ise yakînî bilgi değildir, kendisinden yakînî gideni, cehl kaplar.

Otuz beşinci soru: Malûm'un türü nasıl ayırt edilir?

Cevap: Şayet ilim ise, sırf hayır cinsindedir. Amel ise, karma vasıta

¹¹² Krş., Vyasa, *Yogabhasya*, II.15: "Herhangi bir canlıya zarar vermeksizin hiçbir mutluluk elde edilemez."

¹¹³ Pines ve Gelblum'a göre, tercüme şu şekildedir: "Âlim ise, hayrın ve şerrin mahiyetini (özünü) bilir ve bu yüzden, rahatlık, karşılık yoluyla sıkıntıya dönüştürülür." Bkz. "...A Translation of the Second Chapter...", s. 524

¹¹⁴ Pines ve Gelblum'a göre, (el-Bîrûnî, *Alberuni's India*, I/79, 88'e atfen), Ritter'in مَقَام olarak harekelediği bu sözcüğü مَقَام biçiminde okumak daha uygundur. Bkz. "...A Translation of the Second Chapter...", s. 539.

¹¹⁵ Yogasutra, II.16

¹¹⁶ Yogasutra, II.17

¹¹⁷ Yogasutra, II.24

¹¹⁸ Vyasa, *Yogabhasya*, II.18; Yogasutra, II.19

¹¹⁹ Yogasutra, II.18 (Indriya).

(الواسطة المزوجة) cinsindedir. Yok eğer servet¹²⁰ ise, o zaman sırf şer cinsindedir.¹²¹

Otuz altıncı soru: Âlim-malûm arasında bağlantıyı (ittisal) gerektiren sebep nedir?

Cevap: Malûm olmaksızın âlim, kendi zâtında bilkuvve âlimdir ve bu (bilkuvve ilim) ancak malum ile bilfiil gerçekleşir.¹²² Malûm ise âlim sebebiyle (لأجله) bilinir¹²³ ve bundan dolayı ikisi arasındaki bağlantı gereklidir.¹²⁴

Otuz yedinci soru: Şayet âlim, malûm sayesinde âlim oluyorsa, ortada bir malûm yok iken nasıl kurtuluş makamında (مقَرٌّ) olabilir?¹²⁵

Cevap: Malûm sayesinde âlim olan, ancak kendisinden tahkikin uzak olduğu karışıklık (الإرتباك) konumundadır. Burada ilim, tıpkı hile ve akıl yürütme (ictihad) ile elde edilmiş hayaller gibidir. Çünkü burada malûm bir perde arkasında ve gizlilik içindedir. Ancak kurtuluş makamında örtüler açılmış, perdeler kaldırılmış ve engeller yok edilmiştir. Bu makamdaki zât/kişi başka bir şey değil ancak âlimdir.

Otuz sekizinci soru: Bu ittisâlin yerine ayırımın (الإنفصال) elde edilmesi nasıl olur?

Cevap: Ne zaman bilinenlerden bir şey meçhûl hâle gelirse onu bilmek için duyulan hürs artar ve o (tekrar bilindiği) zaman hürs sükûna erer. Duyularla bilinenlerin (المعلومات الحسِّيَّة) akılla bilinenler (المعقولات) gibi sâbit¹²⁶ bir hakikati yoktur. Bu ne zaman ona ârız olacak bir şek olmaksızın yakînî olarak bilinirse, söz konusu ittisâl bâtil olur ve âlim

¹²⁰ Ritter kelimenin aslının açık olmadığını belirterek metne قنبة biçiminde almıştır. Sözlükte قنوة mal-mülk anlamına gelmektedir. Üç guna (bilgi, eylem, tembellik) dikkate alındığında bu kelime, tembellik olarak da anlaşılabilir. Nitekim, servet sahibi kişilerin genellikle tembelliğe meylettği bir vakiadır.

¹²¹ Yogasutra, II.18.

¹²² Yogasutra, II.20

¹²³ Yogasutra, II.21

¹²⁴ Yogasutra, II.23

¹²⁵ Yogasutra, II.24

¹²⁶ Metnin aslında ثابته biçimindedir. Ritter, s. 181.

Bîrûnî'nin "Kitâbu Batenceli'l-Hindî" İsimli Risalesi Yogasutra'nın Bir Çevirisi midir? malûmlardan ayrılır; münferid ve mücerred hâle gelir. İşte kurtuluşun (halâsın) anlamı da budur.

Otuz dokuzuncu soru: Münferid ve mücerred hâle gelince âlim ne elde eder? [Sayfa 182]

Cevap: Yedi şey elde etmiş olur, üçü nefstedir. Bunlar günah işlemekten emin olmak, inkişâf....¹²⁷ [415 a] Dördü ise bedendedir. Bunlar ise lezzetleri elem olarak tasavvur etmektir. Çünkü lezzet almanın maddesi bilgisizliktir. Bunu ihâta etmek, onun sebeplerinin zıtlarının bilinmesini gerektirir. Bunun getirisi ise bu sebeplerin bilfiil uzaklaştırılmasıdır.

Kırkıncı soru: Peki bu yedi şey ne ile elde edilir?

Cevap: Âlimi, temiz ve arınmış (mukaddes) kılan hasletlerle.

Kırk birinci soru: Bunlar nelerdir? Kaç tanedir?

Cevap: Sekiz tanedir. İlki genel olarak söylenecek olursa, şerden¹²⁸ el çekmektir. Ayrıntıya girilecek olursa, canlıların tamamına zarar vermeyi (eziyet etmeyi) terk etmek; yalan, öfke, gazap¹²⁹ ve zinâdan sakınmak; herhangi bir zaman şart koşmadan¹³⁰ veya bir mekân istisnası olmaksızın dünya hayatına meyletmekten uzak durmaktır. Sadece kendisi bu fiilleri terk etmekle yetinmemeli, bunları emretmekten veya işleyene rıza göstermekten de uzak durmalıdır. Şerrin çeşitleri her ne kadar mikdarları, sûretleri ve ona götüren dürtüler itibariyle çok olsa da tamah veya öfke ya da cehâlet bunların her birinde mutlaka bulunur. Sonra (şerrin) sûreti nihâî noktalarda, ifrat ve tefrit hâlinde ve bu ikisi arasındaki derecelerde farklılık arz eder. Eşya zıtları ve farklılıklarıyla bilinmekte ise bilgisizlik ile maktulde acı ve eleme yol açmış olan kâtilin bu fiilinin cezasının da aynı şekilde elem verme ve bilgisizlikle bütünleşmiş olacağı gizli değildir (açıktır). Durum böyle olunca, katli terk eden kişi de bu ikisinin (elem ve cehaletin) zıtlarıyla mükâfatlandırılır. Böylece artık kimse ona sıkıntı vermek için saldırmaz. Nasıl ona saldırırsın ki! Onun nezdinde iki saldırgan eşit seviyededir. Öyle ki bu ikisine bir yerde ve

¹²⁷ Metnin aslında bu kısımlar eksik olduğu için tercüme de eksik yapılmıştır.

¹²⁸ Metnin aslında السیر şeklinde. Ritter, s. 182.

¹²⁹ Ritter bu kelimenin belki de الغضب olabileceğini belirtir. Ritter, s. 182.

¹³⁰ Metnin aslında اشتراط değil, اشراط geçmektedir. Ritter, s. 182.

aynı suretteymiş gibi bakar; ne gelincik yılanı çullandır ne de yılan ona. Yalana gelince, o bizatihi kötüdür! Kim doğruluğu iyi görür ve onu seçerse, o cennetin yüce dereceleriyle mükâfatlandırılır. Yine nefsinin gaspını¹³¹ azgınlığından, hırsızlığın alçaklığından korursa, ona yerin sathında ve içinde bulunan hazineleri gözle görme imkânı bahşedilir. Kim de nefsinin zinanın pisliğiyle kirlenmezse, sıra dışı fiillerden istediğine güç yetirebilir hale gelir; mekân ve zamanlar onun için dürülür (bunları kolayca aşabilir hale gelir). Kim de dünyadan ayrılır, [Sayfa 183] ona meyletmezse/karışmazsa, bu beden kalıbına girmeden önceki halini hatta nasıl olduğunu ve nerede olduğunu bilir.

İkinci haslet, zâhiren ve bâtinen arınmaktır. Kim bedenini maddi manevi kirlilerden temizleyip arındırmayı hedeflerse...(?)¹³² Buradan necâseti kirli görür, ondan nefret ederse ve buradan necis olmayan şeyleri sevmeye dönerse, nefsinin bedenine tercih etmiş olur. Kim oruç tutarsa (yiyeceklerden uzak durursa) bedeni latifleşir, uzuvları arınır, hisleri tezkiye olur/keskinleşir. Kim melekleri ve ruhânileri çokça anarsa, kalbi onlardan arzuladıklarıyla ülfet eder ve bu ikisi arasında bir anlaşma (المشايعة) hâsıl olur. Kim de kendisini sebatla Allah'ı övmeye ve zikre verirse, kalbi O'nun dışındakilerden uzaklaşır, O'na döner ve O'nda kalır.

Üçüncü haslet, sükûndur. Kim bir şeye tamah ederse onu talep eder. Talep ise harekettir; şevkle yapılan hareket ise rahatı giderir. Bu yüzden ne zaman bütün eşyadan tek tek veya genel olarak yüz çevirip ilgisini hiçbirine yöneltmeyince gerçekten sükûn içinde olur; sıcaktan ve soğuktan sıkıntı, açlık-susuzluktan acı çekmemekle ve hiçbir şeye ihtiyaç hissetmemekle ödüllendirilir ve böylece rahata erer.

Dördüncü haslet, nefes (hava) alıp vererek ve bu ikisini durdurarak solunumunu teskin etmektir. Ta ki suyun altında havaya ihtiyaç duymadan kalan biri gibi olur. Bunu gerçekleştiren kimsenin kalbi, ihtiva ettiği bulanıklıktan sıyrılır. Böylelikle dilediği her şeyi yapabilir.

¹³¹ Ritter metinde غضب kelimesini tercih etmiş olsa da غضب sözcüğü anlam açısından daha uygun düşmektedir.

¹³² Metnin bu kısmı yipranmıştır ve yazı açık değildir. Ritter, s. 183.

Bîrûnî'nin "Kitâbu Batenceli'l-Hindî" İsimli Risalesi Yogasutra'nın Bir Çevirisi midir?

Beşinci haslet, duyuları bastırmak ve dışarı yansımalarını engellemektir. Öyle ki, kendi iç dünyasının haricinde hiçbir şeyi idrâk etmez ve bu hissedenin ötesinde, kendisi dışında bir şey olduğunu da bilmez. Böylelikle hislerini kontrol altına almaya ve onlara sahip çıkmaya muktedir olur.

Birinci kısımda ele alınan eyleme rehberlik hususundaki bu ikinci bölüm burada sona erdi.

ÜÇÜNCÜ KISIM

Altıncı haslet, ruh dinginliği (السكينة) ve itmi'nândır ki bu kalbin tek bir şey üzerinde istikrarına imkân sağlar. Yedinci haslet ise, kalbin istikrar bulduğu, sayıyla ilgisi olmayan dolayısıyla ayrılamayan ve derecelere bölünemeyen, başka şeye götürülemeyen şey üzerinde devamlı olarak düşünmeyi sürdürmektir.

[Sayfa 184] Sekizinci haslet bütün bu hareketlerdeki¹³³ ihlâstır, böylece neticede fikir ve mütefekkir¹³⁴ bir olur. Kim bu sekiz hasleti toplarsa ve nefsinin bu çeşitli derecelere alıştırsa (?)...¹³⁵ [415 b] ince ve şerefli olana ermesi (mümkündür).¹³⁶ Üçüncü kısımda bulunan bu (sekiz hasletten) son üçü, histen uzak olmaları, akla daha yakın olmaları ve malumu duyunun bağları olan maddeden ayrı tasavvur etme imkanı sağladıkları için, ilk beşinden ayrı gibilerdir.

Kırk ikinci soru: İnsan bunlarla talep edilen nihâî hedefe ulaşır mı?

Cevap: Bunlar arasında gidip-gelen kimsenin durumu, çocukluktan yaşlılığa kadar farklı yaş ve hâllerden geçen kişinin gibidir. Burarlarda ilim birdir, çünkü âlimden malûmâta yayılır ve bu yüzden kesret ile nitelenir. Ancak ilmi durultup/sakinleştirip bir araya toplayınca (سكَّنه)¹³⁷ ve yayılma vasıtalarıyla irtibatını kesince (âlim-malûm) tek olur.¹³⁸ Üçüncü durumda¹³⁹ küllî olur, ancak maddeden

¹³³ الدُّوْب kelimesinin son kısmı yazmada eksiktir. Ritter, s. 184.

¹³⁴ Yazmada التَّفَكَّر şeklidir. Ritter, s. 184.

¹³⁵ Metnin bu kısmı yazmada eksiktir. Ritter, s. 184.

¹³⁶ Bu cümle metinde fiilsiz olarak yer almaktadır ve "mümkündür" sözcüğü tarafımızdan eklenmiştir. (Çev.)

¹³⁷ İlmi durultma, "bütün bilinenleri kontrol altında tutma ve bilinen her şeyi kendinde toplama" olarak anlaşılabilir.

¹³⁸ Belki de "o ikisi bir olur". Ritter, s. 184.

¹³⁹ Bu durum klasik yoga tekniğinin sekizinci basamağında gerçekleşir.

sıyrılmış tasavvur derecesine henüz ulaşamamıştır. Bu aşamaya ulaşmanın vasıtası ise, daha önce geçtiği üzere alışkanlık (التَّغْوِيد) edinmedir.

Kırk üçüncü soru: Alışkanlık edinen ve bu konuda sebat eden kimse neyle mükâfatlandırılır?

Cevap: Geçmiş, şimdiki anı ve geleceği bilmekle ödüllendirilir.

Kırk dördüncü soru: Bunları üç ayrı şey olarak mı, yoksa bir olarak mı bilir?

Cevap: Tıpkı balçık/çamur örneğinde olduğu gibi, bir olarak bilir. Çünkü bu, çamur olmadan önce toprak idi, çamurluktan sonra ise testi yapıldı. Bazı hallerde gizli kalmış olsa ve sûreti değişik olsa, bazılarında zâhiren görünse bile (özünün) balçıklığı her üç durumda da aynıdır. Aynı şekilde tek olan ilmin de, zamanın (geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek zaman olarak) kısımlarına göre sûreti değişir.

Kırk beşinci soru: Bu dünyada başka şeylerle mükâfatlandırılır mı?

Cevap: İsimler, zihindeki ya da lafzî kullanımlarına göre değişmez. Testi, onu böyle adlandırdığımız anda zihinde de “testi” olarak düşünülür. Kim eşyayı isimleriyle tanır, onları tanımları dâhilinde düşünür ve ayrımlarına dikkat ederek gerçeğine uygun olarak kullanırsa, *Kuş Dilini* (المنطق الطَّيْرِ)¹⁴⁰ bilmiş olur. Kim ilmi durultup/sakinleştirip bir araya toplamayı (تسكين العلم) alışkanlık edinir ve onu cem ederse, kendisinin bir bedene girmeden önceki hâlini tanır; sevileni ya da nefret edileni zarurî¹⁴¹ bir bilgiyle bilmeksizin, derûnda gizlenen sevgi, düşmanlık gibi halleri küllî olarak bilir.

Kırk altıncı soru: [Sayfa 185] Sıra dışı fiillerini nasıl gerçekleştirir?

Cevap: Çokça düşünerek (الأفكار) ve azmederek (العزائم). Çünkü karşılığını ve sevabını -her ne kadar kurtuluş dışında hiçbir şey tam ve salt hayr olmasa bile- fikrini yoğunlaştırdığı ve azmettiği yerde bulur.

Kim gözlerden saklanmayı arzularsa, bedeni ve onunla ilgili

¹⁴⁰ Bkz. Neml, 16; Vacaspati, III.17.

¹⁴¹ Yazmanın aslında صرؤية şeklindedir. Pines ve Gelblum’un önerisi ise bu kelimeyi جزوية ya da جزئية şeklinde okumaktır. Bu durumda mana, “cüz’î bilgiyle bilmeksizin...” şeklinde olacaktır. Bu da anlam açısından uygun olabilir. Bkz. “...A Translation of the Third Chapter...”, s. 272.

iyilik-kötülük, uzunluk-kısalık ve güzellik-çirkinlik gibi şeyleri tasavvur üzerinde tefekküre devam eder, başkalarının gözünü kapatmaya ve görme duyusunu kontrol altına almaya (قبض) yoğunlaşır ve böylece insanlardan gizli kalmış olur. Aynı şekilde konuşma (kelâm) konusunda tefekküre devam edip onu kontrol altına alınca, cehrî konuşsa bile sesini gizlemiş olur ve duyulmaz. Kim ölümünün nasıl olacağını iyice bilmek isterse, ameller konusunda tefekkür eder ve neticede ona bilmediği şeyin bilgisi bir anda bahşedilir.

Kim cenneti, cehennemi, melekleri, zebânileri, ölen geçmişlerini tasavvur edebilmeyi arzu ederse, onları düşünmeye devam etsin; işitme kanalında hiçbir ses çınlamayacak şekilde kulakları tıkalı, hiçbir şey görmeyecek şekilde gözleri kapalı olarak tefekkür etmeye devam etsin. Nefsini kuvvetlendirmek isteyen, sevinçleri hayırla anmaya devam etsin, şerden ve ona acımdan uzaklaşsın; kim de bedenini güçlendirmeyi dilerse fikrini kuvvete ve onun (bedendeki) yerlerine¹⁴² yöneltsin. Çünkü buna devam ederek zamanla fil kuvvetinden farksız bir gücü elde eder.

Duyuları zapt edip kontrol altına aldıktan sonra, düşüncesini onların nûruna yönelttiğinde, mevcut (الحاضرة) ve gâib incelikleri bilmekle ödüllendirilir. Meselâ kim fikrini güneşe yöneltirse, âlemlerde olan her şeyi ihata edebilecek biçimde karşılığını alır ve onları görür.

Yorumcu "Vyasa"nın¹⁴³ bu noktada âlem nitelemesiyle ilgili açıklayıcı bir sözü vardır. Onun burada zikredilmesi ise faydalıdır. Ayrıca bu yorum Hintliler arasında çok yaygındır. Yazar, varlıkları nitelendirmeye aşağıdan yukarı doğru başlar ve karanlığı en aşağıya koyar. Miktarı *yojanadır*¹⁴⁴ ki bu onların mesafe tayininde kullandıkları ölçü olan zira' ile otuz iki bin zira'dır; **[Sayfa 186]** bizim ölçümüzde ise o, sekiz mildir. Bir *koti*¹⁴⁵ ve seksen beş *lakşadır*. Bizim

¹⁴² Bedendeki bu yerlere, enerji merkezleri (çakralar) adı verilmektedir.

¹⁴³ Aslında لارناصی şeklinde. Ritter'e göre, Vyasa ise şârihin ismidir. Pines ve Gelblum ise kelimenin yazmada لارناصی şeklinde yer aldığını ve kendilerinin bu ibareyi العالم والأراضی yani "alem ve yeryüzü" şeklinde okumayı tercih ettiklerini ifade ederler. Bkz. "...A Translation of the Third Chapter...", s. 275.

¹⁴⁴ Bkz., el-Bîrûnî, *Alberuni's India*, I/167-169.

¹⁴⁵ Bir *koti* on milyona tekabül eder. Bkz., el-Bîrûnî, *Alberuni's India*, I/175.

kullanımımıza göre bunun toplamı on sekiz milyon beş yüz bindir. Çünkü onlara göre *koti* on milyona; *lakṣa* da yüz bine verilen bir isimdir. O şöyle devam etti: Karanlığın (zulmet) üstünde *naraka* bulunur. Bu cehennemdir. Ölçüsü on üç *koti* on iki *lakṣa*dır. Bu ise, yüz otuz bir milyon iki yüz bin *yojanaya* tekâbül eder.¹⁴⁶ Cehennemin üstünde bir *lakṣa* ölçüsünde bir başka karanlık bulunur. Bunun üstünde de sertliğinden dolayı kendisine *Vajra* (elmas) denilen bir yer bulunur ki bu yıldırımdır ve miktarı ise otuz dört bin *yojanadır*. Onun üzerinde *Garbha* bulunur, bu da altmış bin *yojanalık* bir aradır. Sonra *Sûvarna* gelir, bu, otuz bin *yojanalık* altından bir yerdir. Bunun yukarısında *Sapta-pâtâla* yani yedi yer (arz)¹⁴⁷ yer alır ki bunların her biri on bin *yojanadır*...¹⁴⁸ adalardan¹⁴⁹ oluşan bir yerdir. **[416 a]** Adaların ortasında bizim üzerinde durduğumuz *jambu dvîpa*, sonra sırasıyla *plakṣa dvîpa* ardından *sâlmali dvîpa*, *kusa dvîpa*, *kraunca dvîpa*, *saka dvîpa*, ve *pûṣkara dvîpa* yer alır.¹⁵⁰ *Jambu dvîpa*nın ölçüsü bir *lakṣa* iken, etrafındakiler sırayla iki *lakṣa*, dört *lakṣa* şeklinde en dıştakine doğru katlanarak artar.

Her iki ada -yani arzı kastediyorum- arasında bir deniz bulunmaktadır. İçinde bulunduğumuz yeri kuşatan tuzlu anlamındaki *kṣâra*dır. Sonra *ikṣu* yani şeker kamışı suyu, *surâ* yani şarap, *sarpis* yani erimiş yağ, *dadhi* yani çökelek, *kṣîra* yani süt, *svâdûdaka* yani tatlı su gelir. Bu denizlerin ilki olan *kṣâra* iki *lakṣa*dır, diğerleri de yukarıda geçtiği üzere bunun katları olacak büyüklüktedir.

Bu tatlı suyun ötesinde bulunan ve üzerinde hiçbir şey bulunmayan anlamındaki *lokâlokanın* ölçüsü ise on bin *yojanadır*. **[Sayfa187]** Bundan sonraki altın yerin ölçüsü, on *koti*dir. Bunun yukarısında *pitṛ-loka* yani ataların yaşadığı yer bulunur, ölçüsü altmış bir *lakṣa* otuz dört bin *yojanadır* (altı milyon yüz otuz dört bin). Üs-

¹⁴⁶ Bkz., el-Bîrûnî, *Alberuni's India*, I/236.

¹⁴⁷ "Yedi yer ve bunların her biri" ifadeleri *Tahkîk*'de geçmektedir, yazmada ise "الأرض/yer" ve ondan sonraki kısım tahrip olmuştur. Ritter, s. 186.

¹⁴⁸ Yazmada bu kısım tahrip olmuş durumdadır. Ritter, s. 186.

¹⁴⁹ Adalardan oluşan/ذات الدبيات/ ibaresi *Tahkîk*'de geçmektedir, yazmada bu kısım kayıptır. Ritter, s. 186.

¹⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz., P. V. Kane, V, part II, s. 1523.

tünde yarım yumurta anlamına gelen ve semâvâtı ihtiva eden, hareketsiz *Brahmânda* bulunur. *Brahmândanın* yukarısında *tamas* diye adlandırılan ve ölçüsü bir *koti* seksen beş *lakṣa* (on sekiz milyon beş yüz bin) olan karanlık bölge bulunur. İçinde yaşadığımız adanın ortasındaki *Meru* dağı¹⁵¹ meleklerin meskenidir, bir kenarı beş *koti* olan bir dörtgen biçimindedir.¹⁵²

Dört yanında dağlar, nehirler, memleketler, denizler bulunur ki bunları saymanın faydası yoktur, çünkü tanınmazlar; isimlerini zikretmenin de bir faydası yoktur, zira Hint dilindedir.

Sonra lokaları (memleketleri) sayar ve ilk olarak içinde insanların, hayvanların ve kuşların yaşadığı; aynı zamanda dağlar, nehirler ve ağaçlar bulunan *bhûr-lokayı* zikreder. Bu güneşe kadar (uzar gider). Sonra içinde "Pesvezdarva" (پس وزدروا)¹⁵³ yani kutba kadar uzanan güneşin bulunduğu *bhûvar-loka* vardır. Sonra içinde *Îndra* gibi dünyanın büyüklerinin (koruyucularının) olduğu *mahar-loka* gelir. Ardından içinde meleklerin efendilerinin bulunduğu *jana-loka* bulunur. Bundan sonra *tapo-loka* gelir onun içinde *Nara ve Kimnara* (نرتکمار)¹⁵⁴ bulunur. Ardından gelen *satya-loka*, mükafatlandırılmış Brâhminların mekânıdır ki bunun için onlar *Brahma-desa* olarak isimlendirilir. Aynı şekilde burası mükafatlandırılan "Kṣatriyaların mekânıdır ve *Râja-desa* olarak da adlandırılır. Ardından içinde *Brahma*'nın bulunduğu *Brahma-loka* gelir. Bu yedi lokanın toplam ölçüsü on beş *kotidir*; tamamı, bizim feleklerin bütününe eter/Lokman ruhu dediğimiz gibi, *Brahmânda* olarak adlandırılır.

¹⁵¹ Ritter'in مرو olarak kaydettiği bu kelimeyi Pines ve Gelblum, *Tahkîk'e* dayanarak جبل مرو biçiminde okumuşlardır. Bkz. "...A Translation of the Third Chapter...", s. 278. Biz de, Pines ve Gelblum gibi okumayı ve tercümeyle buna göre yapmayı tercih ettik.

¹⁵² Ritter tahkikinde ترايعه(ة) şeklinde ifade edilen ibareleri Pines ve Gelblum, *Tahkîk'e* dayanarak ترايعه biçiminde okumuşlardır. Bkz. "...A Translation of the Third Chapter...", s. 278.

¹⁵³ Pines ve Gelblum, *Tahkîk'e* dayanarak ibareyi "içinde cennet ehli olan Siddha, Gandharva ve Muni'nin bulunduğu" şeklinde tercüme etmişlerdir. Bkz. "...A Translation of the Third Chapter...", s. 279.

¹⁵⁴ Yazmada bu şekilde geçmektedir. Ritter'e göre, bu sözcüğün Hindçe mukabili *Vairajadır*. Pines ve Gelblum'a göre, Ritter'in bu tespiti doğru değildir, doğrusu *nara* ve *kimnara* olmalıdır. Bkz. "...A Translation of the Third Chapter...", s. 280. Biz de ikinci görüşü aktardık.

Yorumcunun sözü burada bittiğine göre metne dönelim.

(Patanjali) Şöyle dedi:

Kim düşüncesini, aya yöneltirse gezegenlerin düzeni, konumları ve eylemleri hakkında bilgi edinir; kim de kutba yöneltirse –ki o küme sûretindeki on dört gezegenden ibarettir ve yine o sert derisinden/kabuğundan kılıç kabzalarının yapıldığı timsah ve deniz kaplumbağası gibi deniz canlılarıdır– gezegenlerin hareketlerini bilir.

[Sayfa188] Kim bu saydıklarımızdan herhangi birini arzularsa, fikrinden çıkarmadığı takdirde ona kavuşur. Öyleyse kim bedenini tanımayı arzu ediyorsa, göbek çakrası (المشردة) üzerinde tefekküre devam etsin.

Şunlar da yine yorumcunun/şârihin sözlerindedir. Bir besin, midede sindirildiğinde ondan ağırlık (ثقل), acılık (مرءاء) meydana getiren maddeler oluşur. Bunların yoğun özellikte olanlarından (فضول), enerji (ريح), safra ve balgam bedende kalır. Bunlar, mide suyu¹⁵⁵, kan, et, iç yağı, kemik, ilik ve meniden oluşan yedi şeye zarar verir. Bu sayılan maddeler önce kana dönüşür, sonra onun incelmış halinden et; yoğun ve kaba kısmından da bedenin üstünden gözüken damar, saç, tırnak ve benzerleri oluşur. Ardından etten katı iç yağları; yağlardan kemik; ondan ilik; ilikten de meni meydana gelir, en üstünü de budur. Maddeden en uzak olan ne varsa en faziletlisi budur. Bu nesnelere birbirine dönüşümlerini, oluş ve bozuluşlarının (kevn-fesad) keyfiyetini, faydalarını, zararlarını, vakitlerini ve miktarlarını iyice öğrenmenin faydası, bunların ancak şer olduğundan emin olmaktır. Böylece yeniden metne döndük:

Açlık ve susuzluğun sıkıntısını kendisinden uzaklaştırmak isteyen kişi, düşüncesini göğüs boşluğuna ve gırtlığına¹⁵⁶ yani solunum yoluna yöneltsin.

¹⁵⁵ Ritter'in tahkikinde الكيلوس şeklinde yazılan bu ibare, Arapçada tespit edebildiğimiz kadarıyla bir anlam ifade etmediği için kanaatimizce الكاليموس olmalıdır.

¹⁵⁶ Ritter, tahkikine الحلقوم olarak aldığı bu kelimenin yazmada الفلعة veya الفلضة olduğunu belirtir. Pines ve Gelblum'a göre Ritter'in bu tespiti doğru de-

Bîrûnî'nin "Kitâbu Batenceli'l-Hindî" İsimli Risalesi Yogasutra'nın Bir Çevirisi midir?

Kim de hareketten müstağni kalmak isterse, düşüncesini deniz kaplumbağası üzerine yani göbek deliği üzerinde dürülmüş vaziyette yer alan ve şeklen bu hayvana benzeyen damarlara yöneltmelidir.

İlim ve fazilet sayesinde istediklerine muktedir olan, gözlerden gizlenebilen ve *bhuvar-lokada* ikamet eden zâhidlerin sırrını görmek isteyen kişi ise kafatasının üst kemiği (taç çakra) üzerindeki delici nûra fikrini yönlendirsin. Çünkü o, onları görmekte ve müşahede etmektedir.

Kim ilim isterse fikri, onun kaynağı ve meskeni olan kalb üzerinde olsun; onu nefse bir ve beraber tasavvur etsin; nefis [416 b] bilen, kalb de yaşayan olduğu için bunların aralarını ayırmasın. Dünyayı içinden tamamen çıkarttığı takdirde bu onun için zor olmaz. Bunu ne zaman yaparsa, işte o zaman zâtını hakikaten bilir; ne kadar uzak ya da gizli olsa da duyulur olan hiçbir şey ona gizli kalmaz.

Kırk yedinci soru: İlimle ilgili bu karşılığın ötesinde ondan daha üstün bir şey var mıdır?

[Sayfa 189] **Cevap:** Niye olmasın ki? Bu gerçekte ilim değil, ancak hakîkî ilme bir engeldir. İlmin nazarî kısmının sonuçlarını zikretmiştik. Şimdi de amelî kısmının neticelerinden bahsedelim. Niteliğini geliştiren zâhid, ilimle beraber amelî meziyeti de elde eder ve istenilene ulaşmanın eşiğine gelir. Niteliği gelişmiş olan zâhid, bu karışıklık (لارتباك) içinde kendi bedeninden başka bir bedene geçmek isterse, ruhundan, ölümden sonra gerçekleşen halle değil, bilakis kendi dilemesi (meşieti), iradesi ve ihtiyarıyla intikal etmek suretiyle ayrılabilir. Buna şunun için güç yetirebilir: Ruhların daha önce işledikleri hayır ve şerrin karşılığını nimet ya da ceza cinsinden misilleriyle görmeleri için bedenler onların ağları (شباك) olmuşlardır. Bunların birini celbedip diğerini defetmek, ruhu kendi türünden

ğildir, doğrusu gırtlak anlamındaki الغلصمة olmalıdır. Bkz. "...A Translation of the Third Chapter...", s. 284. Ancak tercüme açısından kelime, الحلقوم da okunsa الغلصمة de okunsa neticede anlam çok değişmemektedir.

veya benzeri türden olan bir şeye yüklemektir (تحامل). Şüphe/mücadele (امراء/امداء)¹⁵⁷ ise, gelecekteki karşılık (ceza-ödül) için (yeni bir bedende) rehin kalmayı (ارتحان) meydana getirir. Ancak bahsedilen zâhid ise bulunduğu (beden) kalıbında önceden hak ettiği ne varsa bunların karşılığını tam olarak alır; gelecekte daha fazla şey elde etmekten çekinir (انقباض). Artık o, bu bedeninde rehin değildir; o nefsinin nereden geldiğini ve nereye gitmekte olduğunu bilmiştir. Bir bedene girmez ancak onu nakletmeye ve hareket ettirmeye kâdirdir, çünkü orada hareketli (مقلقلة) bir şekilde kalmaktadır. Yine bu yüzden kendi iradesiyle ve dilediği zaman ölür.

Kırk sekizinci soru: Bu elbiseyi¹⁵⁸ (لباس), başkasının yapmaktan aciz kaldığı işlerde de taşımaya gücü yeter mi?

Cevap: Eğer onun bedeni yoğunluk ve ağırlık açısından (diğer) insanların ki gibi olsaydı, bu elbiseyi beraberinde götürmeye gücü yetmezdi. Hâlbuki o, ağırlık ve tortulardan (رسوب) uzak bir durumda bulunmaktadır.

Bedende beş sınıf enerji (ريح) vardır, ikisi solunum yolundadır; bunlardan biri (nefes) alırken girer, diğeri verirken çıkar. Üçüncü kuvvenin ise, bedende bulunmadığı herhangi bir yer yoktur, çünkü o bedeni oluşturan dört unsur cümlesindedir. Dördüncü kuvve ile atlama (وثبة) ve sıçrama (طرفة) hareketleri gerçekleşir. Beşincisi ise, bedende gıda ve karışımları (الاخلاط) bir yerden başka bir yere taşıyan akıcı (جارية) kuvvedir. Bu yüzden (bedendeki) hiçbir şey olduğu üzere sürekli kalmaz.

[Sayfa 190] Zikredilen zâhid, atlama enerjisiyle (ريح الوائبة) ilgili zikredilenleri iyice kavradığında ve düşüncesini sürekli bu noktada tutup arttırarak bu kuvvesini güçlendirdiğinde, doğal ağırlığı (الإعتماد) hafifler ve akarsuyun, çalkalanan bataklığın üzerinde dalmadan, batmadan, adeta yeryüzünün diğerkisimlerinde yürüyormuşça-

¹⁵⁷ Metnin aslında وامداً ve amda şeklinde dir. Ritter kelimeyi امداء şeklinde okumuştur. Pines ve Gelblum ise امراء biçiminde okunmayı tercih etmiştir. Bkz. "...A Translation of the Third Chapter...", s. 288. Biz her kisini de verdik.

¹⁵⁸ Karş., Bhagavadgita, II.22'de beden elbiseye benzetilmektedir.

Bîrûnî'nin "Kitâbu Batenceli'l-Hindî" İsimli Risalesi Yogasutra'nın Bir Çevirisi midir? sına yürüyebilir; zarar veren şeyin etkisini kabule yol açacak bir tabîî ağırlığının olmaması sayesinde, ayağına bir şey batmaksızın yalın ayak yürüyebilir.

Ceylan-kaplumbağa; tavuk-güvercin örneklerinde olduğu gibi yürüyen ve uçan hayvanlarda farklı derecelerde bulunan bu kuvvenin miktarı, sayılan çiftlerde zıt kutuplara varacak ölçülere ulaşabilir.

Aynı şekilde zâhid, (bedendeki) karışımları nakleden enerjisini güçlendirirse bedenini yanmakta olan bir alevli ateşe dönüşmüş gibi gösterebilir. Hava ortamında ısıtmak havanın bir kısmıyla gerçekleşmektedir. Bu ikisini (hava-ısıtma) tam layıkıyla bilirse ve düşünce yoluyla bunlar hakkında alıştırmaya yaparsa, uzak mekânlarda olsalar bile havada meydana gelen sesleri işitebilir.

Beden ağır, hava ise hafiftir. (Zâhid) ne zaman düşüncesinde bu ikisini cem eder ise cismi, bitkilerden ayrılıp rüzgârla havada sağa sola giden yine de ağırlığı havayı yarmadığı için yeryüzünün dilediği tarafına uçuveren şeyler gibi, kuşlardan bile daha kolay şekilde uçar gider.

Kırk dokuzuncu soru: Bütün bunlar tek bir şahısta mı toplanır, yoksa herkesin özel bir vasfı ya da fiili mi vardır?

Cevap: Bütün bunlar tek bir kişide toplanır, çünkü fikir tektir ve bunu cem edene *Mahâvideha* denilir. Bu kişi, bedenini havayla birleşmiş gibi düşündüğünde, hafifliğinden ötürü uçar; ateşi düşünürse nûrundan dolayı alevlenir. Bu şekilde hangi tabîî cismi düşünürse, kendisinin dilediği ve istediğini gerçekleştirir. Çünkü bu cisimlerin her birinde üç halden biri mevcuttur. Biri hüviyettir, meselâ yer/arz gibi, çünkü yer (başka bir şey değil) yerdir. İkincisi, onun sûretinin/biçiminin, kendisinden türeyen fakat biçimleri itibarıyla ondan farklı olan madenler ve bitkilerden farklı oluşudur. Üçüncüsü zâtıdır. Yer/arz olması, bu şeylerin en genelidir. Zâhid (bu halleri) iyice kavradığında, unsurların maruz kalacağı ateşten yanma, havayı yarma, suya batma, yerin ona mâni olması vb. bazı etkileri gidermeye güç yetirebilir; bedenini, dilediğinde gizleyip ortaya çıkaracak derecede inceletebilir. Yine istediği biçimde ortaya çıkmak için bedenini güzelleştirebilir, çirkinleştirebilir, sertleştirebilir ya da yumuşatabilir. Aynı şekilde uçabilecek, konabilecek, alçalacak ya da havada takla atabilecek kadar bedenini hafifletebilir.

[417 a] [Sayfa 191] Kendisini göreni korkutacak kadar bedenini büyütebilir; algılanan şey bulunduğu mekândan uzak olsa bile onu idrâk edebilir; gelip geçmesini hiçbir şey engelleyemez, duruşu esnasında hiçbir şey onu sarsamaz. O eşyayı yok edebilir veya meydana çıkarabilir. Üstelik eşya, onun emrine boyun eğer bir durumdayken nasıl bunların ona bir tesiri olsun!

Ellinci soru: Bütün bunlar, onun beş unsurda yani yer, su, ateş, rüzgar/enerji ve semâda meydana getirdiği şeylerdir. Peki, maddî olmayan şeylerde neler ortaya çıkarabilir?

Cevap: Algılarını (havâs) arıtır engeller karşısında güçlendirirse, bunlar (engeller) idrâkten alıkoyacak şekilde onu âciz bırakamaz. Aksine artık o, gözsüz görür, kulaksız duyar hâle gelir. Bu durumda o, ilk üç kuvvenin yani mutlak hayır ve şer ile bu ikisi arasındaki vasitanın üzerine çıkmıştır ve onların her biri onun iradesi altına girmiştir. Sonuçta onun orada olmasını arzuladığı dışında hiçbir şey meydana gelmez.

Burada esas olan mana, beden, kalb ve nefsin işlerinin (م) iyice tahkik edilmesidir ve *işte o zaman*¹⁵⁹ nesnelere/eşya ona boyun eğer ve neticede onları tanımları/hadleri ile bilir ve küllî bir şekilde ihata eder.

Elli birinci soru: Bu ilimle, ameller noktasında erdiği en yüce mertebeye ulaşabilir mi?

Cevap: Hayır. Çünkü her ne kadar böyle (en yüce diye) isimlendirilse de bu ilmin sahibi, kurtuluşa ermede henüz yetersizdir; onun zannı, ancak duyudan elde edilmiş bir bilgiden başka bir şey değildir. Hâlbuki gerçek ilim, bu tür malûmâtın örtülerinin ve bunların giderilmesinin bilinmesidir.

Yine bu zannî bilgi, ancak kurtuluşu engelleyen bir bilgiden ibarettir. Bir tür büyükleme ve ceberut olan övünme ve iftihar etme de buna mâni olur.

Kime melekler görünürse, ona (meleklerin) hâlleri ve mahalleri (durumları ve konuları) bildirilir. Melekler onu cennete çağırır ve ona cenneti şöyle tasvir ederler: Muhakkak o, her hayrın kaynağı ve hazinesi; aklına gelen her meyvenin ve ağacın bahçesi ve kendi-

¹⁵⁹ Ritter, metnin bu kısmında eksiklik olduğunu, muhtemelen eksik kelimenin وحينئذ olduğunu belirtir. Biz de tercümeyle buna göre yaptık.

Bîrûnî'nin "Kitâbu Batenceli'l-Hindî" İsimli Risalesi Yogasutra'nın Bir Çevirisi midir?

lerini görmenin her türlü zevk ve lezzeti vereceği kadınların yurdu-
dur. Orada ne sıcaktan ne de soğuktan bir sıkıntı vardır. Cennet ehli,
kocayıp elden ayaktan kesilmek, hastalıklar vs. gibi bedenî maraz-
lardan korunmuştur; ihtiyaçları azalmıştır. (Ancak zâhidin) nefsi bu
davet sayesinde azamet kazanır [Sayfa 192] ve kendisinden büyük-
lük (كبرياء) ve kendini beğenmişlik (التَّخَوُّة) ortaya çıkarsa, neticede (ön-
ceki) seviyesine geri döner, kendisine vaat edilen söz (cennet, nimet
vs.) bozulabilir.

Elli ikinci soru: Bunlardan kurtulmak için, meleklere nasıl cevap
vermelidir?

Cevap: Şöyle der: Bu dünya ehlinin durumu, kızgın kordan mamul
bir küpün içine düşmüş tırtılınki gibidir. Küp, bu dünyanın bir
misâlidir. Tırtılın ise, oradan kaçma ümidi kırılmış bir halde çırpın-
mak ve dönüşüm geçirmek dışında yapabileceği bir şey yoktur. İşte
dünyaya dalınca hâlim budur. Dünyadan nefret ettiğimde kor gibi
yanan ateşe¹⁶⁰ ülfet ettim ve az da olsa bitkinlik ve yorgunluklarımdan
dinlendim. Ancak kalbim ne zaman cennete meyletse ve her-
hangi bir şekilde onun nimetleriyle meşgul olmayı arzulasa, işte o
zaman yeniden bağlarıma dönmüş ve kurtuluş havzasına yaklaşır-
ken harcadığım çabalarımı zayı etmiş olurum!

Elli üçüncü soru: Yukarıda zikredilenler hakikî ilim değilse, o
ne(rede)dir?

Cevap: O şimdiki zamanda (vakt-i râhin) yani, bu andadır.

Elli dördüncü soru: Bununla ne elde edilir?

Cevap: Şimdiki zaman içinde bir şeyin cevheri, cinsi, keyfiyeti –ki
bunlar bazı nesnelere diğerlerinden ayıran alametlerdir– yeri, ko-
numu (وضع) ve yönü hakkındaki bilgiler elde edilir.

Elli beşinci soru: Bu ilmin ismi, konusu ve keyfiyeti nedir?

Cevap: İsmi mecâz ve tabirdir; ince (الطف) ya da yoğun (كثف) her ne
varsa onun konusudur; keyfiyeti ise külli olanı tek bir şekilde ve tek
bir tür olarak kavramak şeklindedir. Sonra bu duyu bilgilerini ve
malûmâtı ihtiva edeni kullanmaksızın ve onlardan esasen ayırt et-
meksizin fayda vermez.

¹⁶⁰ Pines ve Gelblum'a göre, Ritter'in الحمام olarak okuduğu bu kelime الغمام
şeklinde okunmalıdır. Bu takdirde anlam "bulutun gölgesi" şeklinde
olacaktır. Bkz. "...A Translation of the Third Chapter...", s. 302.

Elli altıncı soru: Kurtuluş ne zaman olur?

Cevap: İnsandaki nefis, ilâhî nitelikleri temiz ve kirlenmemiş bir cevherdir. Kirlenme ancak daha önce müteaddit defalar zikredilen ilk üç kuvvenin¹⁶¹ arasında gidip gelmesi sebebiyle kalpte olur. Bu yüzden kalbi, nefsin temizliği gibi temizlemedikçe ve neticede bu ikisi sıfatın (temizliğin) birliği sebebiyle aynîleşmedikçe bunların karışması/ihtilatı bir fayda vermez ve kurtuluş gerçekleşmez.

Böylece ceza ve cezalandır(ıl)manın niteliğine ayrılmış olan üçüncü kısım tamamlandı. [Sayfa 193]

DÖRDÜNCÜ KISIM

Elli yedinci soru: Daha önce zikredilen zâhidin zühdüne, ancak temiz, arınmış (تقى) bir kalbin ibadeti; amellerdeki halis niyet ve nezihlik/kutsiyet (قدس) veya duyulur olanları (المحسوسات) kontrol yahut duyulara sahip çıkmakla ulaşılabileceğini söylemiştin. Bu iki yol dışında başka bir şeyle ona ulaşılabilir mi?

Cevap: Ona ulaşmak beş yoldan gerçekleşir. Birincisi insanın bu dünyada çokça iyilik yapması ve uzun süre Allah'a ibadet etmesidir. [417 b] Üstelik o, içinde bulunduğu (beden) kalıbı içerisinde iken arzu edilen zâhidlik mertebesine ulaşamaz. Ölümle bu dünyadan ayrılınca, içinde yükseleceği bir başka beden için uygun hale getirilmiş olur. İkincisi, iyiliklerini çoğaltması ve ibadetteki gayretini arttırmasıdır, böylece Allah, onun bedenine hikmet konusunda başarı bahşeder ve ona bu zahidliğin yüceliğini lütfeder. Üçüncüsü, *Rasayana* (Simya ilmi) almak suretiyle ona ermesidir ki bunlar onun için tavsif edilen ilaç ve tedavilerdir. Dört ve beşinci hususlar daha önce zikredilmişti.

Elli sekizinci soru: Bahsedilen bu zâhidin bir rûhâniye dönüşmesi mümkün müdür?

Cevap: Bedenî/maddî kalıbında iken, bu tabakaya intikâli mümkün değildir. Ancak bu bedenden ayrılır ve bu ayrılık devam ederse, ilk üç kuvveden birini kendi tercihi gibi güçlendirmiş ve kuvvesini güçlendirmiş olduğu cinse sığınmış olur. Neticede melek, şeytan ya da cine dönüşür.

¹⁶¹ Üç kuvve (guna), bilgi, eylem ve tembellikten oluşmaktadır.

Elli dokuzuncu soru: Bu üç kuvveden birini güçlendirmesi karşılığında bir ecir ya da günah kazanıp bununla istediği herhangi bir cinsin bedenine hulul edebilir mi?

Cevap: Aslında burada bir şeyi kesb etmesinden çok başka bir şeyi elde etmemesi/edememesi söz konusudur. İyiliği güçlendirirse, şerri kendinden uzaklaştırır ve melekleşir; kötülüğü güçlendirirse, iyiliği uzaklaştırır ve şeytanlaşır. Bu, tıpkı ekinini sulayan kişinin, belli bir yerde toplanan suyu tahliye etmek için bir arık açması benzer. Burada sulamadan çok sadece fazla suyun ekinden uzaklaştırılması söz konusudur.

Altmışıncı soru: Bahsi edilen zâhid küçüğü büyütmeye, azı çoğaltmaya [Sayfa 194] muktedir ise, dahası belli bir maksatla bedenini birkaç (ayrı) beden haline getirebiliyorsa, bu bedenlerin ayrı ayrı kalpleri mi yoksa tek kalbi mi vardır? Ya da bunlar kalpsiz midir? Sonuncu şık onun cansız bir boşluk olmasını; ikinci ihtimal fiilin bunlardan (bedenlerden) biri tarafından gerçekleştirilmesini gerektirir. Zira önce kalp bir şeyi düşünür, sonra beden buna göre onu yapar. (Son ihtimale gelince) eğer kalplerdeki fikirler farklı olsaydı fiil(ler) de farklı olurdu.

Cevap: Onlardan her birinin kendine has kalbi vardır, ancak biri diğerine karşı herhangi bir şeyde –arada ihtilaf olacak derecede– keyfî davranışta bulunmaz. Gerçekte o, ancak kendisinden çıkan bedenler ve kalplerdir; asıl olan ilkidir, diğerleri ise onun tâbîileridir.

Altmış birinci soru: Zâhidliğe ermek için sunulan bu beş yoldan hangisi daha üstündür?

Cevap: Bunların en hayırlısı, beşincisi yani duyulara sahip olmak ve onları kontrol altında tutmaktır.

Altmış ikinci soru: Bu beş yolun takipçilerinin hepsi zahidliğe ulaşacak ise, üstünlük niye sadece en sonuncusuna ait olsun?

Cevap: Çünkü diğerleri (ilk dört yola uyanlar) mutlaka ya günah ya sevap ya da bu ikisi arasında bir şey elde ederler. Dolayısıyla kalpleri bu kesbettiklerinin karşılığını ya da mükafatını alma hususuna takılmıştır. Halbuki beşincinin kalbi gerçekten azâdedir. Bir şeyle meşgul olanla olmayan birbirinden ne kadar ayırılır!

Altmış üçüncü soru: İnsan, fiili işlediği bedeni dışında bir bedende karşılık gördüğünde iki hal arasındaki zaman artmış ve kişi önceki işi unutmuş olmaz mı?

Cevap: Amel, nefsin ayrılmaz bir parçasıdır, çünkü onun fiilidir; beden ise, bu hususta bir araçtır. Nefisle ilgili işlerde unutmak söz konusu olmaz. Çünkü o, süre bakımından yakınlık ya da uzaklığı gerektiren zaman (mefhumunun) dışındadır. Nefisten ayrılmazlığı sayesinde amel, karakter ve mahiyetini intikal ettiği benzer duruma da taşır. Nefis safiyeti sayesinde bunu bilir, unutmaksızın sürekli hatırlar. Nefsin nurunu ancak bir araya gelince bedenın bulanıklığı perdeler. (Tıpkı bildiği şeyi hep hatırlayan bir insanın başına gelen cinnet, yakalandığı bir hastalık veya kalbinin içine düştüğü (rân olduğu) sekr/serhoşluk sebebiyle bunu unutmaması örneğinde olduğu gibi.)¹⁶²

[Sayfa 195] Altmış dördüncü soru: Şayet kötü (الشَّرِير), kötüye naklediliyor ve bu nakil esnasında kötülüğü katlayacak şeyleri işliyorsan, bunun durmayı gerektiren bir sınırı var mıdır, yok mudur?

Cevap: Böyle bir sınır (had) varsa bile, bizim onun hakkında bir bilgimiz yoktur. Ancak çocukların ve yeni nesillerin uzun ömürlü olmaları için yapılan duaya sevindiklerini, hemen yok olmaları için yapılan bedduaaya da üzüldüklerini görmekteyiz. Hâlbuki onlar daha önce (amellerinin) karşılığını bulma şekillerinden biri olarak tenasüh/ruh göçü yaşadıkları geçmiş devirlerde hayatın tadını ve ölümün acılığını tatmamış olsalardı, bu dua ya da beddualara aldırış etmezlerdi.

Altmış beşinci soru: Kişi sürekli olarak eylemleri ve onların karşılığını görme arasında gidip gelirken, bunun (tenâsühün) bir başlangıcı da bilinmediği takdirde, bu fiil onun çeşitli bedenlerdeki tabiatı haline gelir ve yine bu durumun bir sonu da bilinmez. Bu ise, esasen onun kurtuluşa ulaşmasını kesintiye uğratır.

Cevap: Bu fiil için onu doğuran bir sebep veya etken olmasaydı, durum resmettiğiniz gibi olurdu. Ancak onu harekete geçiren sebeplerin olduğunu zaruri olarak bilirsin. Sebeplerin kesilmesiyle fiil de kesilir, sonuna ve son noktasına ulaşır ve böylelikle **[418 a]** kurtuluş talebinin yolu kolaylaşmış olur. Kalp, ahireti hatırlamasıyla/zikriyle kendisi için hazırlanan karşılığı düşünmekle meşgul olur durur; kâh (karşılaşmayı umduğu) rahatı umar, kâh sıkıntıdan korkar. Sevap ya da günah gerektiren hallerin yokluğuyla karşılık görme de yok olur. Kalbe bu tür bir korku ya da umut girmese, ne girer? Bu du-

¹⁶² Parantez içindeki ibareler *Tahkîk* s. 28' de yer almaktadır. Ritter, s. 194.

rumda, günah ve sevap çeşitli bedenlerde bir şey kesb ederken varlıkları yok olmaksızın kesintisiz devam ettiği müddetçe kalb için kendini tamamen kurtuluşa hasretmek dışında bir seçenek kalmaz. O, aynı veya benzer hallerde kalmasa da hayır ve şer birbirinin yerine geçmek ya da birbirine karışmak sûretiyle birbirine dönüşür. Bazen insan, bir nimetle mükâfatlandırılır ve bu onu başkasına zarar vermeye ve acı çektirmeye zorlayabilir, bu da günahı gerektirir. Bazen de sefaletle cezalandırılır da kendisinden sevabı doğuran rahmet ve iyilik hisleri ortaya çıkar. Bu ikisi aynı anda ortadan kalkmazsa, tam olarak bir ayrılma olmaz ve (doğum-ölüm) döngüsü kesilmez. Ancak bahsedilen zâhid bu ikisinin gelecekteki etkilerini yok etmiş ve böylece bunların ikisi yok olmuş ya da yok olmaya yüz tutmuşlardır. Bunun için arzulanan hedefe ulaşmaya imkân bulur.

[Sayfa 196] Altmış altıncı soru: Geçmişinde ve geleceğinde bu ikisi de beraber yok olursa, kurtuluş için varlık¹⁶³ gerekiyorsa, o halde iki yoktan bir var¹⁶⁴ nasıl çıkar?

Cevap: Onların yokluğu, mutlak yokluk değildir, ancak kuvveye geçişir veya bir oluşur. İki zamanda (geçmiş ve gelecek) onlar bu şekildedir ve bu halleriyle de şimdiki zamanda bilfiil fiile tesir etmezler. Bu şuna benzer: Beyaz sararır ve sonra sarı siyahlaşır ise beyaz ve siyah, sarılık esnasında mutlak olarak yok olurlar, aksi takdirde varlıkları muhal olurdu. Ancak bu ikisinin gelecekteki (beyazlık ve siyahlıkları) bilkuvve olarak mevcuttu. Bu durum hislerle algılanmayacak kadar ince ise de, akılla kavranmayacak kadar latif değildir. Dahası bu ikisi (geçmiş-gelecek) ilk üç kuvvenin niteliklerini haizdir. Bunun delili şudur: Geçmiş zaman şimdiye dönüşünce bu kuvvelerin sebep olduğu karşılıktan ârî kalmaz. Aynı şekilde, gelecek zaman da şimdiki zaman hâlini alınca karşılıktan azâde kalmaz. Sonuçta her ikisi de varlık sahibidir.¹⁶⁵ Aksi halde varlığa tesir edemezlerdi.

¹⁶³ Metnin aslında انس harflerinden sonrası açık değildir, sondaki harf yıpranma sebebiyle okunmamaktadır. Ritter, s. 196.

¹⁶⁴ Ritter metnin aslında انس olduğunu belirtmekle birlikte اثر olabileceğini de ekler.

¹⁶⁵ Ritter metninde ذواتین şeklinde olan bu ibarenin ذواتین olarak da okunabileceğini belirtir. Pines ve Gelblum ise ذواتین şeklinde okumuşlardır. Bkz.

Altmış yedinci soru: Bu üç kuvve başkalaşım çeşitlendiğinde, birleşmek üzere tekrar ittifak edebilirler mi?

Cevap: Bu neden olmasın ki! Yağ, fitil ve ateşin her birinin fiili başkasının değil kendisininidir. Bunların etkileri toplanıp fiiller birleşince de ışığı tek olan kandil meydana gelmiş olur. Bunun için kalp saflaşır, nefis de arınınca ikisi beraber olur; makul, akıl ve âkil birleşip hepsi âkil olur.

Altmış sekizinci soru: Akıl aklediyor ve makulü ile bir oluyorsa, makulün anlamı nedir? Çünkü bu akıl dışında bir şey olmadığını benimsemeye götürmez mi?

Cevap: Nasıl siz, hakk/akıl¹⁶⁶ dışında bir şeyi kabul etmiyorsanız biz de âkil dışında bir şeyi kabul etmiyoruz. Ancak işin özüne bakacak olursak, aramızdaki ayrılık mana açısından değil, sadece ibarede söz konusudur. Nitekim birleşme anlamı herhangi bir şekilde hâsıl olmaktadır. Bu durum şuna benzer: Bir kişi eşini sevgiyle¹⁶⁷ tasavvur ettiğinde onu “sevgili” olarak; [Sayfa 197] dövüşten sonra aşırı kıskançlığı yüzünden düşmanlık hissiyle düşündüğünde ise “nefret” olarak ve evlilik ortağı olarak düşündüğünde ise “şerike/ortak” şeklinde isimlendirebilir. Bunun gibi anlamın aynı, isimlendirmelerin farklı olduğu başka örnekler bulunabilir. Her ne kadar sadece akıldan, ilmin ve marifetin kalıcı varlığı sonucu çıksa da biz bilmekteyiz ki bilinen şeyler bazen bilinmiyor olabilmektedir. Bu yüzden iki hal arasındaki farklılığın âkilin kendisine ait bir vasıta yani akıl ile akletmesinden ortaya çıktığı bilinebilir. Meselâ bu âkil, bir şeyi varlığı esnasında bilir iken bu şey kaybolduğunda bilgisi de gizli kalmış olur. Ya da bir şeyi bilirken başka bir şey daha vücuda gelir ve onu da bilir ise bu durumda iki şeyi iki farklı/değişmiş şey olarak bilmek (ilk bilgisinden) farklıdır. Akıl dışında bir şey olmasaydı marifet de tek olurdu ve bu bilgi her şeyde kalıcı olurdu. Ancak âkil için akıl, gören için göz konumundaki öz gibidir: (Çünkü göz) ışık

“... A Translation of the Fourth Chapter ...”, s. 295. Bizce de, bu okuyuş mana bakımından daha doğru gözükmektedir.

¹⁶⁶ Ritter metindeki ibarenin عقل olarak da okunabileceğini belirtir. Ritter, s. 196.

¹⁶⁷ Ritter’in metnindeki الولادة ibaresini, Pines ve Gelblum الولادة şeklinde okumuşlardır. Bu durumda “sevgiyle” yerine “doğum yapan eşini” anlamı uygun olacaktır. Bkz. “... A Translation of the Fourth Chapter ...”, s. 297. Biz Ritter’in okuyuşunu tercih ettik.

Bîrûnî'nin "Kitâbu Batenceli'l-Hindî" İsimli Risalesi Yogasutra'nın Bir Çevirisi midir? parladığında bakana, görülen nesnelere renk ve biçimlerini gösterir.

Altmış dokuzuncu soru: Akıl kendisini gösterme hususunda başkasına ihtiyaç duymayan kandil gibi değil midir?

Cevap: Kandil aydınlanmak isteyen herhangi biri için olduğu gibi akıl da âkil (olmak isteyen) herhangi biri içindir.

Yetmişinci soru: Akıl başkasına ihtiyaç duymadan kendisini kendisiyle idrâk edebilir mi?

Cevap: Hayır, asla. Toplanan bir şey, kendi kendisini bir araya getiremediği, bunu ancak başka birisi yaptığı için akıl da kendi kendini idrâk edemez. Akıl ancak idrâk kendisine ön ayak olduktan sonra makulu idrâk edebilir. Böylece diğerinin etkisi onda hâsıl olmakta ve bir tür toplanma (ictima) meydana gelmektedir. Âkil ise böyle değildir: Ondaki birleşme (ittihad), toplanma olmaksızın meydana gelir. [418 b] Böylece senin benimsediğin iptal edilmiş ve bizim söylediğimiz doğrulanmış oldu.

Yetmiş birinci soru: Hakikî¹⁶⁸ ilmin semeresi nedir?

Cevap: Onun semeresi, arzunun ve arzu duyulan nesnenin kaybolmasıdır.

Yetmiş ikinci soru: Bu arzunun kaybolmasının faydası nedir?

Cevap: İlme aracılık etmesidir, ta ki neticede arzu edilenin (المشتاق) üstü örtülmüş; Gerçek Bir olanın vahdaniyetinin hakikati idrâk edilmiş olsun.

[Sayfa 198] Yetmiş üçüncü soru: Bu yüce mertebeye erişen kişide dünyanın kirinden arta kalan tortular olur mu yoksa o, cehaletin lekelerinden arınmış mıdır?

Cevap: İnsan için bu dünyada cehalet, tabî olan, ilim ise gelip geçici, yabancı (garip) olan bir şey gibidir. Bu yüzden yabancı olanın baskın olması halinde dahi huy ve âdet olanın tortuları/bakiyeleri muhakkak kalır.

¹⁶⁸ Ritter'in metninde kelime الخفى olarak yani, "gizli ilmin semeresi nedir?" biçiminde kaydedilmekle beraber Pines ve Gelblum'un tercih ettiği gibi kelimeyi الحقيقى olarak da okumak anlam ve bağlam bakımından daha uygun gözükmektedir. Bkz. "... A Translation of the Fourth Chapter ...", s. 299.

Yetmiş dördüncü soru: Tamamen saflaşması için onu nasıl artırırın?

Cevap: Alıştırma, riyazât ve eğitim (التدريب) ile ki bunun zikri daha önce geçmişti. Dahası kişi vâcip olan şeyi azar azar yapıp âdet edindiğinde, bu eylem zamanla onun tabiatı gibi olur. Bu takdirde önceki tabiatına yenisi baskın gelir ve alışkanlık edinen bu kişi sözü geçen tortulardan arınmış olur. Bu mertebeye eriştiğinde ise hem ecir hem de günah gibi etkenlerden uzaklaşır; kirlerden temizlenir; ilmi malûmâtın artmasıyla (daha fazla) artmayacak (en üst) derecede karar kılar, bunun yayılması ve uzaklaşması kolay olmaz. Çünkü bu durumda o, daha önce zikredilen üç kuvvenin birleşmesiyle fâni olur.

Yetmiş beşinci soru: O zaman, bu üç kuvvenin durumu ne olur?

Cevap: Bu kuvvelerin fiili, zamana ve müddete bağlıdır. Mutlu ve bahtiyar kişi için meydana gelen mutluluk ise zaman ve müddetten bağımsızdır;¹⁶⁹ bu üç kuvvenin üstündedir ve onlara muhtaç değildir.

Yetmiş Altıncı soru: Bu fiilin müddetinin ölçüsü nedir?

Cevap: *Kşana* (كش), yani göz açıp kapama süresinin çeyreği kadardır.

Yetmiş yedinci soru: Bu fiilin belli bir müddete ihtiyaç duyduğu nereden bilinmektedir?

Cevap: (Meselâ) Beyaz renkli olanın sararmaya başlamasından bilinir. Çünkü bu iki renk arasındaki geçiş, mutlaka böyle bir süreye ihtiyaç duyar.

Yetmiş sekizinci soru: Kurtuluş nasıl olur?

Cevap: İstersen “ilk üç kuvvenin fiilsizleştirilmesi/etkisizleştirilmesi (تعطل) ve geldiği kaynağa (maden) dönmesi ile olur”; istersen de “O, nefsin [bilerek]¹⁷⁰ tabiatlarına dönmesidir” diyebilirsin.

¹⁶⁹ Ritter, yazmada kelimenin açık olmadığını belirtmiş ve بدل lafzını tercih etmiştir. Pines ve Gelblum ise bu kelimeyi بنو olarak okumuşlardır. Bkz. “... A Translation of the Fourth Chapter ...”, s. 301. Bize göre bir önceki cümlenin anlamından hareketle kelimeyi عن حالن şeklinde okumak daha uygun gözükmektedir. Bu yüzden tercümeyle buna göre yaptık.

¹⁷⁰ Bu fazlalık *Tahkîk*'de bulunmaktadır. Ritter, s. 198.

Bîrûnî'nin "Kitâbu Batenceli'l-Hindî" İsimli Risalesi Yogasutra'nın Bir Çevirisi midir?

[Sayfa 199] Kurtuluş ve birleşme hakkındaki dördüncü bölüm ve onun bitimiyle de kitap tamamlandı. Onun tamamı manzum bin yüz sorudan oluşmaktadır.

Ebû Reyhân (el-Bîrûnî) şöyle dedi: İşte Patanjali kitabı bundan ibarettir. Bu kitabın tercüme ediliş nedeni, muhtelif kitaplarda Hindu inançları hakkında aktarılan bilgilerin kapalı ve muğlak oluşudur. O derecedeki, neredeyse tartışan taraflar arasında belli bir ortak noktadan bahsedilemez. Hatta yegâne tartışma, birbirini inkâr ve yok saymadan (الجهود) ibaret düşmanca bir mücadeledir. Hâlbuki hayrı bilmeyenin onu elde edemediği gibi şerri bilmeyen de ondan sakınamaz. Bu yüzden "Sihri öğrenin, fakat yapmayın" denilmiştir. Bu kitapta iki yönden imkânsızlık bulunmaktadır. Birisi şudur: Zikrettiğimiz şekilde temelde/usûlde hulûl ve ittihâd, fûrûda da aşırı inzivayı tatbik eden, benimseyen pek az topluluk bulursun. Hatta onlar aklen olması imkânsız şeyler zikrederler. Daha önce örneği sunulan şeyleri, evliyanın kerâmetine eşdeğer kabul eden ve bu kerâmetleri yücelterek peygamberlerin (as) mucizelerine dil uzatmaya vesile kılan diğer topluluktan da uzak dur. Diğer taraftan Hıristiyanlara dönsen, onlar da işaret ettiğimiz niteliktedir. Onların dünyadan el etek çekme, inziva hususundaki aşırılıkları şöyledir: Manastır ehli olanlar kendileriyle meşgul olmak ve kendilerine eziyet etmek için başkalarıyla münasebeti yasaklamışlardır. Hatta bedenlerindeki su biter de bir deri bir kemik kalırlar. Belki de onlardan biri ibadette iken ölür de duvara yaslı, esasına dayalı olarak uzun süre hatta asırlarca, [419 a] bedenine ağırlık veren maddelerin kesilmesi ve kokuşmanın/çürümenin olmaması sayesinde, öylece kalakalmıştır. Durumları ancak, tozlarının silkilmesi, kendilerine seslenilmesi (dükran/zükrân)¹⁷¹ ve uzaklardan gelenlerin ziyareti ile ortaya çıkar. İşte o zaman parçalarına ayırma ve kemiklerini un ufak etmede, rutubetin yapamadığını kuruluk yapar ve ceset bozulur.

Muhal haberlerine gelince; geçmiş papalarını ve onların yerine geçen metropolitlerini (mutârene) ve patriklerini, din yolunda şehid

¹⁷¹ Ritter tahkikinde kelimeyi الدكران, Pines ve Gelblum ise bu kelimeyi ذكران olarak okumuşlardır. Bkz. "... A Translation of the Fourth Chapter ...", s. 304. Belki ذكران şeklinde okumak ve "çağırılmalarıyla" veya "kendilerine seslenilmesiyle" gibi bir anlam uygun olabilir.

olanlarını anarlarken, onlar ölü oldukları halde, saçlarının ve tırnaklarının kesilmeyi ve kısaltılmayı gerektirecek kadar uzamaya devam etmesi gibi -başkalarını sürekli şaşırtmaya devam eden-garipliklerden bahsettiklerini duyarsın.

[Sayfa 200] Bir diğeri, Hind'in bundan bol nasibi olmasına rağmen çok az incelenmesi ve hakkında az bilgi elde edilmesidir. O derece ki, ben onların astronomi kitaplarını mana, nazım ve tertip açısından ancak hayvan tezeğine bulaşmış bir inciye ya da incik boncuğa (aslında çiniye porselene) karışmış mücevhere benzetebilirim. Onlar (Hintliler) bunu ayırmaya bir yol bulamaz, onu elde etmeye ve güzelleştirmeye kendilerini veremezler. Buna bir de, onların, diğerlerinden ayrılmayı ve onlara karışmayı yasaklanmasını eklemek gerekir. Halbuki öyle olmasaydı, hasımlarının itirazları ve onların katında bulunan bazı şeyleri inkar etmeleri sayesinde düzelebilirlerdi. Hâlbuki onların cedelleri ancak kendi aralarındaki Sümeniyye (السمينية)¹⁷² ile olmuştur ki bunlar onların benzeridir, onlara karşı bir üstünlükleri yoktur. Ben Allah'ın izniyle¹⁷³, Hintlilerin şeriatlarını anlatacak, inançlarını açıklayacak; haberlerine, uydurmalarına, yaşadıkları yerlere ve ülkeleri hakkındaki bazı bilgilere işaret ederek onların arasına girip kendileriyle iletişime geçmek isteyenler için hazırlık mahiyetinde olacak bir kitap üzerinde – Allah ömür verir hastalık, sakatlık vermezse – çalışacağım.

İşte bu Patanjali kitabının sonudur. Muhakkak Allah yüce ve celildir, O'nun yardımı ve minnetiyle. Rabbim sen bize acı, muhakkak Sen Raûf ve Rahîmsin.

Kaynakça

Aranya, Hariharananda, *Yoga Philosophy of Patanjali: Containing His Yoga Aphorisms with Commentary of Vyasa in Original Sanskrit, with Annotations, and Allied Topics Illustrating the Theory and Practice of Samkhya-Yoga with Bhasvati*, (İngilizceye çeviren: P. N. Mukherji) Genişletilmiş dördüncü baskı, Calcutta University Press, Calcutta, 2000.

Arslan, Hammet, "Hint Dinlerinde Bir Arınma ve Aydınlanma Yolu Olarak Yoga", *Basılmamış Doktora Tezi*, DEÜ, SBE, İzmir, 2013.

¹⁷² Hindistan'da Sümeniyye sözcüğü Budistler için kullanılmaktadır. Bkz. "...A Translation of the Fourth Chapter..." , s. 304.

¹⁷³ Metnin aslında (ع) olmasına rağmen, Ritter, ifadeyi (فصح) biçiminde okumuştur.

- Bîrûnî'nin "Kitâbu Batenceli'l-Hindî" İsimli Risalesi Yogasutra'nın Bir Çevirisi midir?
Bhagavad-Gita As It Is, Trans. by, A.C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada,
The Bhaktivedanta Book Trust, 1986.
- Bhagavad-Gita with Commentary of Sankaracarya*, Trans. by S. Gambhina-
nanda, Advaita Ashrama, Calcutta, 1991.
- Bhagavadgita*, Çev. Sevda Çalışkan, İmge Kitabevi, Ankara, 2001.
- Chapple, Christopher Key, *Yoga and the Luminous: Patanjali's Spiritual Path
to Freedom*, State University of New York Press, New York, 2008.
- Dasgupta, S. N., *A History of Indian Philosophy*, (I-V), Cambridge University
Press, London, 1932.
- el-Bîrûnî, Ebu Reyhan, *Alberuni's India*, (I-II), Trans. and Ed. by, Edward
Sachau, New Delhi, 1964.
- el-Bîrûnî, Ebu Reyhan, *Kitâbu Batenceli'l-Hindî*, Köprülü Kütüphanesi, 1589
no, 412a-419a.
- el-Bîrûnî, Ebu Reyhan, *Kitâbu's-Saydala fi't-Tib Mukaddimesi*, Çev. Şerafettin
Yaltkaya, İstanbul, 1937.
- el-Bîrûnî, Ebu Reyhan, *Kitâb fi Tahkik-i-Mâ li'l Hind*, Dâîratu'l-Maarifi'l-
Osmâniyye, India, 1958.
- el-Bîrûnî, Ebu Reyhan, *Maziden Kalanlar (El-Âsâr el-Bâkiye)*, Çev. D. Ahsen
Batur, Selenge Yay., İstanbul, 2011.
- Feuerstein, Georg, *The Yoga Tradition: Its History, Literature, Philosophy and
Practice*, Hohm Press, Arizona, 2001.
- Filliozat, Jean, *The Classical Doctrine of Indian Medicine: Its Origins And Its
Greek Parallels*, Trans. by, Dev Raj Chanana, Munshiram Manoharlal,
Delhi, 1964.
- https://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=175939.
- Kane, P. V., *History of Dharmasastra: Antient and Medieval Religious and Civil
Law*, (I-V), Bhandarkar Oriental Research Institute, Pune, 1997.
- Katha Upanişad*, (*The Principal Upanisads* içinde), Trans. by, Sarvepalli Rad-
hakrishnan, Allen & Unwin, London, 1953.
- Katha Upanişad*, (*The Thirteen Principal Upanishads* içinde), Trans. by, Robert
Ernest Hume, Oxford University Press, Delhi, 1990.
- Khan, M. S., "al-Biruni and the Political History of India", *Oriens*, Vol. 25,
1976.
- Lawrence, Bruce B., "Biruni, Abu Rayhan viii. Indology", *Encyclopædia Ira-
nica*, Vol. IV, Fasc. 3, ss. 285-287.
- Massignou, Louis, *Essai sur les Origines du Lexique Technique de la Mystique
Musulmane*, Paris, 1922.
- Pines, Shlomo ve Tuvia Gelblum, "Al-Biruni's Arabic Version of Patanjali's
"Yogasutra", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, Uni-
versity of London, vol. 29, no:2 (1966), ss. 302-325.

- Pines, Shlomo ve Tuvia Gelblum, "Al-Biruni's Arabic Version of Patanjali's "Yogasutra": A Taranslation of the Second Chapter and a Comparison with Related Text", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 40, no:3 (1977), ss. 522-549.
- Pines, Shlomo ve Tuvia Gelblum, "Al-Biruni's Arabic Version of Patanjali's "Yogasutra": A Translation of the Third Chapter and a Comparison with Related Text", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 46, no:2 (1983), ss. 258-304.
- Pines, Shlomo ve Tuvia Gelblum, "Al-Biruni's Arabic Version of Patanjali's "Yogasutra": A Translation of the Fourth Chapter and a Comparison with Related Text", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 52, no:2 (1989), ss. 265-305.
- Ritter, Hellmut, "al-Birūnī's übersetzung des Yoga-Sūtra des Patañjali", *Oriens*, Vol. 9, No. 2 (Dec. 31, 1956), s. 165-200.
- Ritter, Hellmut, "Tarcume-i Kitab-i Patancali az Abu Raihan-i Biruni: Casn-name-i Ibn-i Sina II", *Teheran 1334/1347, Silsile-i intisarat-i Ancuman-i asar-i milli, Yadgar-i hazare-i Abu'Ali Sina*, s. 134-148.
- Ritter, Hellmut, "Kitab Batancal li-Abir-Raihan al-Biruni", *al-Muntaqa min dirasat al-mustasriqin*, ed. Salahaddin al-Munaccid, I, Kairo 1955, s. 59-72.
- Rukmani, T. S., *Yogavarttika of Vijnanabhiksu: Text with English Translation and Critical Notes along with the Text and English Translation of the Patanjala Yogasutras and Vyasabhasya (I-IV)*, Trans. by T. S. Rukmani, Munshiram Manoharlal Publications, New Delhi, 2007.
- Tümer, Günay, *Birûnî'ye Göre Dinler ve İslâm Dini*, DİB Yay., Ankara, 1991.
- Ülken, Hilmi Ziya, *İslam Medeniyetinde Tercüme ve Tesirleri*, İstanbul, 1947.
- Vacaspatimishra, *Tattvakaumudi: An English Translation, with the Sanskrit Text of the Tattva-kaumudi*, Ed. Ganganatha Jha, Theosophical Publications, Bombay, 1896.
- Woods, James Haughton, *The Yoga-System of Patanjali or the Antient Hindu Doctrine of Concentration of Mind: Embracing the Mnemonic Rules, Called Yogasutras, of Patanjali, and the Comment, Called Yoga-Bhashya, Attributed to Veda-Vyasa, and the Explanation, Called Tattva-Vaiçaradi, of Vachaspati-Miçra*, Harvard Oriental Series, vol. 17, Motilal Banarsidass, Delhi, 1998.
- Yardi, M. R., *The Yoga of Patanjali*, Bhandarkar Oriental Research Institute, 2nd ed., Poona, 1996.

Bîrûnî'nin "Kitâbu Batenceli'l-Hindî"
İsimli Risalesinin Yazma Nüshası

